به فانتازیاکردنی کەسایەتی لە ڕۆمانەکانی بەختیار عەلی دا

پ.د.هیمداد حوسین بەکر
کۆلیژی پەروەردە- بەشی کوردی
زانکۆی سەلاحەددین

م.ی.حەیات سەعید عەبدولکەریم
فاکەلتی ئاداب- بەشی کوردی
زانکۆی سۆران

پوختە

یەکێ لە لایەنە ستاتیکیەکانی دەقی ئەدەبی و چێژبەخشینی بریتییە لە سەرلەنوێ داڕشتنەوەی واقیع و دیدیکی تازە بۆ ڕووداو و کەسایەتییەکان، کە ڕووداوەکان بە دوای خۆیاندا پەلکێش دەکەن.ڕۆمانەکانی (بەختیار عەلی) نموونەیەکی زیندووی بەرجەستەکردنی تێکەلاوی ئەفسانەو تەکنیکی ڕۆمانی هاوچەرخی دنیایە بۆ فانتازیا ،کە دەتوانێ خەیاڵدانی نووسەر تا ئەوپەڕی ئازادی بۆ بەرهەمهێنانی دەقی ڕۆمانی کوردیی تازە جیاواز لە شێواز و تەکنیکی باو بە چێژیکی جوان و پر لە هەست بخاتە نیو پرۆسەی داهێنان.بۆیە ئەم لێکۆلینەوەیە هەولێکە بۆ ناساندنی ئەزموونە، کە ڕۆمانی کوردی لە بە جیهانیبوون نزیک دەخاتەوە.

پێشەکی

فانتازیا وەک لایەنێکی دانەبڕاو و گرینگ لە جیهانی ئەدەبیات لە کۆنەوە تا ئەمڕۆسەیری کراوە و لە ئەدەبیاتی هەر نەتەوەیەکیش کەم تا زۆر ڕەنگدانەوەی خۆی هەبووە، کوردیش یەکێک لەو نەتەوانەیە چ لەڕێگەی ئەدەبیاتی سەرزارییەوە، چ لەڕێگەی ئەدەبی نوسراوەوە ئەم لایەنەی لە ئەدەبەکەیدا بەرجەستە کردووە ، بۆیە لەبەر گرینگی ئەو لایەنە هەوڵی لێکدانەوە و شیکردنەوەی کەسایەتی فانتازیامان داوە لە ناو دەقی ڕۆماندا.ئەم باسە بە ناونیشانی (بە فانتازیاکردنی کەسایەتی لەڕۆمانەکانی بەختیار عەلی)دایە، کە پێنج ڕۆمانی نووسەری ناوبراومان وەک نموونە وەرگرتووە، باسەکە پێکهاتووە لە پێشەکی و دووبەشی سەرەکی، لە کۆتاییشدا ئەنجام و کورتەی باسەکە بەهەردوو زمانی عەرەبی و ئینگلیزی خراوەتەڕوو، لەگەڵ لیستی سەرچاوەکان.بەشی یەکەم لایەنی تیۆری باسەکەیە و باس لە بابەتەکانی(ناساندنێکی شتی فانتازیا و مێژووی فانتازیا و گرینگی فانتازیا و جۆرەکانی فانتازیا)کراوە، هەرچی بەشی دووەمە بریتییە لە لایەنی پڕاکتیکی و تێیدا جۆر و شێوەکانی بە فانتازیاکردنی کەسایەتی لە ڕۆمانەکانی بەختیار عەلی لێی کۆڵراوەتەوە و سنوری باسەکەش لە چوارچێوەی ڕۆمانی هاوچەرخی کوردیدایە و هەر پێنج ڕۆمانی((غەزەلنووس و باخەکانی خەیاڵ، دواهەمین هەناری دونیا، جەمشید خان، هەورەکانی دانیال، مەرگی تاقانەی دووەم) وەک نموونە وەرگیراون بۆ ئەمەش پشت بەستراوە بە ڕێبازی وەسفی شیکاری و بەشێوەیەکی ڕەخنەگرانە تیشکیان خراوەتە سەر.

ناساندنێکی گشتی لەبارەی فانتازیاوە :

فانتازیا ڕەگ و ڕیشەیەکی دێرین و قووڵی هەیە لەناو ئەدەبیاتی جیهانیدا و لەسەرەتاکانی پەیدابوونی ئەدەبی نووسراودا ئەدەب بێبەش نەبووە لەو تایبەتمەندییە، ئەگەر بە وردی سەیرێکی ئەدەبیاتی کۆنی ڕۆژهەڵاتی بکەین بە تایبەت ئەدەبیاتی سۆمەری وەکو لە چیرۆکەکانی دروستبوون و داستانی گلگامێشدا دەردەکەوێت، کە کۆمەڵێک ڕەگەز و ئاماژەی فانتازی بوونیان هەیە لەوانە: جەستە و توانای گلگامێش و کارەکانی خوداوەند عەشتار، کە بەدەرن لە توانای کەسی واقیعی و وەکو شتێکی خەیاڵاوی دێنە پێشچاو، هەروەها لە بەرهەمەکانی کۆنی گریکیشدا ئەوتایبەتمەندییە دەبینرێت، بە تایبەت لە داستانەکانی ئەلیادە و ئۆدیسای هۆمیرۆسدا دەبینین خوداوەندان تێکەڵ بە ژیانی مرۆڤ دەبن و چارەنووسیان بەشێوەیەکی سەیر دیاری دەکەن، جگە لەمەش لە (ئەلیادە)دا زرێی ئەخیل و توانای شەڕکردنی ئەخیل و جوانی پاریس و ئازایەتی هیکتۆر و بوونی جادوگەران و جادووبازی بە تەواوەتی بە فانتازیا کراوە، لە (ئۆدیسا)شدا بەهەمان شێوە جوانترین لایەنی دەقەکە بریتییە لەو دیمەنە فانتازیایانەی، کە نووسەر خولقاندوویەتی وەکوبەندکردنی ئۆدیسیۆس لە دورگەی کالیپسو و گەشتەکانی بۆ دورگەی یەکچاوەکان و قسەکردنی سەگەکەی و هاتنە ناوەوەی خوداوەندان کاریگەرترین ڕەگەزیان بە دەقەکە بەخشیوە، بۆیە دەشێ بڵێین ئەدەب لەگەڵ پەیدابوونیەوە چاوپۆشی نەکردووە لە مەزراندن و هێنانەکایەوەی ڕەگەزە فانتازییەکان بۆ نێو دەقەکان و لەولایتریشەوە لە سەرەتاکانی ڕەخنەی ئەدەبیدا فانتازیا وەکو لایەنێکی گرینگی دەق سەیری کراوە بەتایبەت لە کارەکانی

(ئەرستۆ)دا، کاتێک بەراوردی نێوان ئەدەب و مێژوو دەکات و باوەڕی وایە، کە ئەدەب نموونەیەک پێشکەش دەکات، کە هێشتا ڕووی نەداوە و ئەگەری ڕوودانی هەیە، بەڵام مێژوو بابەتێک پێشکەش دەکات، کە ڕوویداوە و مرۆڤ شارەزایی لەبارەی ڕوودانیان هەیە، بۆیەشە ئەدەب (یا شیعر) لە فەلسەفەوە نزیکترە وەک لە مێژوو.(حسینی مؤخر،١٣٨٢،ص٧٥) بێگومان ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ڕەگەزی خەیاڵی لە ئەدەبدا، کە فانتازیاش بەشێکی بچووکی دانەبڕاوە لە خەیاڵدا، چونکە لەوڕێگەیەوە نووسەر بابەت و کەرەسەی واقیعی و مێژوویی دەگۆڕێت بۆ بەرهەمی ئەدەبی، ئەگەریش نووسەر ئەم لایەنە ڕەچاو نەکات، بەرهەمەکەی جیاوازی نابێت لەگەڵ مێژوو، کە پشت دەبەستێت بە ڕووداو و کەرەسە ئامادەکراوەکان، بێ ئەوەی گۆڕانکارییەکیان تێدا بکات و خەیاڵی خۆی تێکەڵی بابەتەکان بکات.

فانتازیا وەکو چەمک ئەو بەرهەمە ئەدەبییانە دەگرێتەوە، کە بەهۆی تێکهەڵکێشکردنی خەیاڵێکی فراوان دەئافرێندرێن و بەجۆرێک، کە خوێنەر دەخەنە حاڵەتێک لەنێوان دوو جیهاندا، یەکێکیان واقیعی و ئەویتریان یۆتۆپی، جا ئەو بەرهەمانە شیعر بن یا بابەتە پەخشانییەکانی دیکە.

فانتازیا بەرهەمێکە، کە تێدا جگە تێپەڕاندنی جیهانی واقیع و دژی لەگەڵ یاسا و ڕێسا کۆت و بەندکەرەکانی، جیهانێکی دیکە بە یاساگەلی نوێ دادەهێنرێ و جیهانێکی تازە، کە لێوانلێوە لە ڕەگە ز و ڕووداوی سەرسوڕهێنەر و بوونەوەری سەرسوڕهێنەر و فەزایەکی خەیاڵی. (ل٦٥. موسوی و جلالی).

وەکو زاراوەش فانتازیا مایەی چەند و چوونی زۆری هەیە لەناو ڕەخنەگر و فەرهەنگ نووسەکاندا، بەڵام زۆربەیان دەیگەڕێننەوە بۆ ڕەگ و ڕیشەی یۆنانی و لاتینی. (ئیمانوێل بۆمگارتنەر و فیلیپ مینار) لە فەرهەنگەکەیاندا تیشک دەخەنە سەر وشەی فانتازیا و دەیگەڕێننەوە بۆ ئاوەڵناوی (Fhantasticus) ی لاتینی کە ئەویش وەرگیراوی (Fhantastikos) ی گریکییە بەواتای ئەوەی تایبەتە بە خەیاڵ و لە سەدەی شازدەیەمدا بەو شتانە (ڕەهایی زەین و سەیرترین و سەرسوڕهێنەر و خەیاڵی) هاتووە.

وشەی فانتازیا لە فەرهەنگی ئۆکسفۆردا" کە بەهەردوو شێوەی (phantasy (fantasy)) لە وشەی (phantasia)ی لاتینی وەرگیراوە و ڕیشەکەشی لە یۆنانیەوە وەرگیراوە.واتا و چەمکی گشتی fantasy ئارەزوو و داهێنانی خەیاڵی دەگەیەنێت و (phantasy) یش بەواتای خەیاڵ و بیرکردنەوەی خەیاڵی دێت. (Oxford, 1999, p517) و لە زمان و ئەدەبیاتی عەرەبیدا بەرامبەر بەو زاراوەیە کۆمەڵێک وشە بەکارهاتووە لەوانە (العجائبی) (الفنطازیا) (الفانتازیا) و (الغرائبی) و لە ئەدەبیاتی فارسیشدا وشەکانی (فانتزی) و (فانتسی) و (خیال پردازی) بۆ بەکارهێنراوە، لای خۆشمان زاراوەکە بە (فانتازیا) گوزارشتی لێدەکرێت و وەرگێڕانێکی دەقاودەقی ئینگلیزی و فەرەنسییەکەیەو دەشی بەو واتایانەش بێت ((خەیال،ئەندێشە،داهێنان،جیهانێکی خەیاڵی ناوێزە،بێ وێنە،خورافی،نائاسایی،جیهانێک جێگای باوەڕکردن نەبێ)) (د.موحسین ئەحمەد عومەر،٢٠١٢،ل١٩٥).

کاتێک دێینە سەر پێناسەی فانتازیا، پێویستە بڵێین، کە لە دید و بۆچوونی هەر ڕەخنەگرێک و نووسەرێکەوە گۆشەنیگاکانی ڕوانین بۆ فانتازیا بەرچاو دەکەوێت، ئەمەش بۆ سنوور و مەرج و تایبەتمەندییەکانی خودی فانتازیا دەگەڕێتەوە، کە شێوەیەکی تاڕادەیەک لاستیکی هەیە و قاڵ نادرێت لە بۆتە تایبەتییەکانەوە.

تۆدۆرف دەڵێ: فانتازیا بریتییە لە هەڵپە و دودڵی بو ,نەوەرێک، کە هیچ یاسایەکی سروشت ناناسێت بەرامبەر ڕووداوێکk کە ڕەنگ و بۆیەکی میتافیزیکی هەیە. (بن دبله جلول، ٢٠١٢، ص١٠)

ئەریک رابکین دەڵێ: ئەدەبیاتی فانتازی جەمسەرێکی دژی واقیعە. (رابکین، ١٩٧٦، ١٥)،بەڵام بە واتایایە نا، کە گشت واقیع بسڕێتەوە، چونکە لە ئەدەبی فانتازیدا واقیع بوونێکی تەواوی هەیە، بەڵام بەرامبەر بە خەیاڵ و فانتازیا دەوەستێت و نووسەر پێکەوە گرێیان دەدات، چونکە ئاخنینی دەق بە تەنیا بە شتی ڕیالیستی چێژ و تامەزرۆی خوێنەر دەکوژێت، بۆیە بەرامبەر بەمە نووسەر هەوڵی داڕشتنی جیهانێکی دیکە دەدات، ئەویش جیهانی فانتازیایە، چونکە لە بنیاتی فانتازیادا دونیایەک دێتە بوون، کە بەرامبەر جیهانی واقیع لە جووڵەدایە و دەبێتە شوێنی غارغارێنی پاڵەوانانی چیرۆک.

(پور خالقی و جلالی، ١٣٨٩، ص٥٧).

(شیلا ئیگۆف) لە پێناسەی فانتازیادا دەڵێت: فانتازیا ئەدەبێکی پارادۆکسیکاڵە، ئاشکراکردی واقیعیەتە لە ناوەرۆکی ئەو شتەی کە غەیر واقعییە، ئاشکراکردنی قەبوڵکردنێکە لەناو دڵی ئەو شتەی قابیلی قبوڵکردن نییە، ئاشکراکردنی باوەڕپێهێنانێکە لە دەروونی ئەو شتەی جێگەی باوەڕکردن نییە.(د.مصطفی موسوی و عاطفه جمالی، ص٦٣)ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە جیهانی فانتازیا پۆشاکێکە بەسەر جیهانی واقیع دادەنرێت و نووسەر مەبەستیەتی لەڕێگەی تێکەڵاوکردنی فانتازیاوە ئەو سنور و سانسۆرانە ببەزێنێت، کە لە دنیای واقیعدا بوونیان هەیە، لەپێناو درککردنێکی باشتری خوێنەر.

(لوی فاکس) دەڵێت: فانتازیا بریتیە لە لکاندنی ئەوەی پێوەندی بە ترس و تۆقین و سەرسامی و سەرسوڕمانیەوە هەیە لەگەڵ واقیع بۆئەوەی ئەو تێکەڵاوی و نزیکیەی نێوانیان ببێتە جیهانێکی خەیاڵاوی نزیک لە وخەونانەی درێژدەبنەوە بۆ جیهانی ناماقووڵ ونەست و ئەمەش چرکەساتی داهێنانی فەرهەنگێکە پڕاو پڕ لە خەیاڵات و سەرسوڕمان.(د.شعیب الحلیفی،٢٠٠٧،ص ٣٤).

لە قاموسی لارۆسی فرەنسیدا(Le Petit Larousse) فانتازیا بەو شێوەیە پێناسە کراوە: فانتازیا ئەوەیە کە دوورە لە گۆڕەپانی مەئلوف و نۆرمی کەلوپەلەکانەوە، یا ئەوەیە کەوەکو سەرووی سروشتی دەردەکەوێت. (Larousse , 1995, p649).

هەروەها لە قامووسی ڕۆبێری بچووکدا(Le Petit Robert) فانتازیا بەو شێوەیە لێکدراوەتەوە : فانتازیا ئەوەیە کە بەشێوەیەکی ئاسایی درک ناکرێت و جیهانێکە لەسەرووی جیهانی سروشتییەوە. (Paul Robert , 1987 , P1186).

(جاکسۆن) دەڵێت: فانتازیا بەواتای دیکەی بریتییە لە ئەگەری پێشەکشکردنی ئەفسانە و میتۆلۆجیا و فۆلکلۆر و چیرۆکە خەیاڵاوییەکان و بینینی خەونەکان و پارچە سوریالیەکان و خەیاڵی زانستی و چیرۆکە ترسێنەرەکان و ئەوەی نزیکن لەو شتانەوە و پەیوەندیان بە مرۆڤەوە هەیە.(Rosemary, Jackson, 1981, p116).

لەکۆی ئەوانەی باسکران لەبارەی پێناسەی فانتازیاوە دەتوانین بڵێین فانتازیا بریتییە لە بەکارهێنانی سەرجەم ڕەگەزە خەیاڵی و ناماقووڵەکان هەر لە فۆلکلۆر و ئەفسانە و بەرهەمی سەرزاری و ئایین و ڕوانینی تایبەتی خەیاڵی نووسەر و گێڕانەوەکانی پێشینان لەبەرهەمێکی ئەدەبیدا لەپێناو بەخشینی بەهایەکی زیاتر بە بەرهەمەکەدا و زێدەکردنی کاریگەری لەسەر خوێنەر و ڕازاندنەوەی واقیعدا.

گرنگی فانتازیا

بێگومان فانتازیا گرنگی تایبەتی خۆی هەیە لە بونیاتی دەقی ئەدەبیدا، بە تایبەت لە بە شیعرییەتکردنی زمانی دەقدا و بەخشینی شێوە و فۆرمی تایبەت بە بەرهەمی ئەدەبیدا، تەنانەت گرنگی فانتازیا وای لە هەندێ ڕەخنەگری ئەو بوارە کردووە، کە وەکو ژانرێکی تایبەت مامەڵەی لەگەڵ بکەن، لە سەرووی هەمووشیانەوە (تزڤیتان تۆدۆرف)ە، کە یەکەمین کەسە لە جیهانی ڕۆژئاوادا بەشێوەیەکی سەربەخۆ لێکۆڵینەوە لە فەنتازیا دا کردووە لە ڕۆمان و چیرۆکدا و لەو کتێبەشدا تۆدۆرف فانتازیا بە ژانرێکی سەربەخۆ هەژمار دەکات، بەرامبەر بەمەش هەندێ ڕەخنەگر بە تایبەتمەندی ورەگەزێکی دەق سەیری دەکەن لەوانە (جان بیلمان نۆیل) لە ڕوانگەیەکی دەروونزانییەوە سەیری فانتازیا دەکات و بەپێچەوانەی تۆدۆرف فانتازیا بە شێوازێکی گێڕانەوە و خستنەڕوو دادەنێت(فاطمة الزهراء،٢٠١٥، ص٢٩).

فانتازیا ئامرازێکە هەلی ونبوون لە جیهانێکی دیکە و ئاشکراکردنی ڕوانینێکی قووڵ بە خوێنەر دەدات، فانتازیا لە پۆشاکی کات دەچێتە دەرەوە و خوێنەر دەباتە ناو دنیایەکی نوێ، کە هەڵگری خاسیەتی جوگرافیایی و فیزیکی تایبەت بەخۆیەتی.+ (Timmerman, 1990, p.6) . تێپەڕاندن و ونکردنی کات و خولقاندنی جیهانێکی سەیر و سەمەرە لە فانتازیادا بۆ ڕەواندنەوەی ئەو خەم و بێتاقەتیەیە، کە مرۆڤی سەردەم بەهۆی جیهانی نوێوە تووشی هاتووە و وەکو بورغوێکی

بچووکی لێهاتووە لە ئامێرێکی گەورەدا، کە ئەدەبی ئاسایی ناتوانێت بە ئەرکی دوورخستنەوەی لە جیهانەکەی خۆیدا هەلبستێت، ئەوە فانتازیایە وادەکات خوێنەر کەمێک لە جیهانەکەی خۆی دووربکەوێتەوە و وێنای جیهانێکی نموونەیی و بالای بۆ دروست دەکات، کە سەدا سەد جیاوازە لە واقیعی سەردەمی خۆی، فانتازیا لەو ڕێگەیەوە مەبەستیەتی خۆزگەی ئەو مرۆڤە هیلاکە بهێنێتەدی و لە ڕێگەی خەیاڵەوە کەمێک هەناسەی پاک و خاوێن هەڵمژێ و خەونە دێرینەکانی خۆی ببینێت، چونکە فانتازیا باڵێک بە خەیاڵ دەدات ئەمەش هەلێک بە خەیاڵ دەدات تاوەکو پێی لەواقیع هەڵبێت.(د. سناء شعلان ، ٢٠٠٧، ص٣٤)ئەم هەڵاتنەش مەرج نییە تەنیا بۆ ڕەتکردنەوەی تەواى واقیعەکە بێت، بەڵکو ڕەنگە بۆ نیشاندنی واقیعێکی دیکەی باشتر بێت لەوەی مرۆڤ تێیدا دەژی، چونکە بە باوەڕی هەندێ لە ڕابەرانی ئەدەبی فانتازی وەکو (تولکین) فانتازیا ئامانجی نییە لەواقیع هەڵبێت، بەڵکو بەپێچەوانەوە دێت بەرەو ڕووی واقیع.

فانتازیا بەرهەمێکە، کە تێیدا جگە لە تێپەڕاندنی جیهانی واقیع و دژی لەگەڵ یاسا و ڕێسا کۆت و بەندکەرەکانی، جیهانێکی دیکە بە یاساگەلی نوێوە دادەهێنرێ و جیهانێکی تازە، کە لێوانلێوە لە ڕەگەز و ڕووداوی سەرسوڕهێنەر و بوونەوەری سەرسوڕهێنەر و فەزایەکی خەیاڵی.(موسوی و جلالی،١٣٨٨، ص٦٥).لێرەشەوە خوێنەر لەبەرامبەر دوو جیهاندایە، جیهانی ڕاستا و جیهانی خەیاڵی، شتێکی جوان و شتێکی ناشرین، ڕاستییەک و خەیاڵێک، تاڵی و شیرینێک، کە تەواو تێکەڵکراون و جیاکردنەوەیان ئەوەندە ئاسان نییە، ئەگەر بەرهەمەکە فانتازیایەکی تەواو و هونەری بێت، چونکە بەرهەمی فانتازیای پێشکەوتوو ئەوەیە، کە خوێنەر هەست بەوە نەکات ئەوەی پێشکەشی دەکرێت ڕاست نییە و نایەتەدی، بەڵکو پێویستە درککردنی فانتازیا قوڵتر بێت لە درککردنی لایەنێکی واقیعی هەروەک ئەوەی (لوید ئەلیکساندەر) دەڵێت: دەبێت جیهانی فانتازیا لە چەمک و بونیاتی قوڵیدا عەقڵانیتر بێت لە جیهانی واقیعی. (Hillman, 2003, p.159). ئەمەش ئەو ڕاستییە حاشا هەڵنەگرە دەگەیەنێت ، کە (ج. ر. ر. تولکین) ئاماژەی پێدەکات، کاتێک دەڵێت: ئەدەبیاتی فانتازی یان خەیاڵی ڕاکردنە بۆ واقیع، نەک ڕاکردن لە واقیع.(ڕووناک سەلاح، ٢٠١٧، ل٣٠).

فانتازیا لە دەقدا کاریگەرییەکی دیاریکراو لە ترس و تۆقاندن، یا مەراق جێدەهێڵێت بەسەر خوێنەر و شتێکە کە ژانرەکانی دیکە توانای ئەو بەرهەمهێنانەیان نییە،هەروەها خزمەتی گێڕانەوە دەکات و پارێزگاری لە پەشێوی و پچڕان دەکات، لەبەرئەوەی ئامادەگی ڕەگەزە فەنتازیایەکان ڕێکخستنێک دەبەخشن بە گرێچنە چڕەکەوە.(تودورف، ١٩٩٣، ص٩٥). هەروەها فانتازیا هەستکردنەکان زیاد دەکات و بەرەو سەرەوەیان دەبات، جا پۆزەتیف بێت وەکو هەستکردن بە خۆشی، یا نێگەتیف وەکو هەستکردن بە ترس.

کورتەیەکی مێژوویی لەبارەی فانتازیاوە :

هەرچەندە لەپێشەوە ئاماژەمان بەوە کرد، کە فانتازیا ڕەگ و ڕیشەیەکی دێرینی هەیە و لە ئەدەبی هەر میللەتێکدا بابەتە سەرزاری و فۆلکلۆرییەکان بەتایبەت حیکایەت و ئەفسانە و داستانەکانیان پڕیەتی لەلایەنی فانتازی، بەڵام بەشێوەی بەربڵاو لە ئەدەبیاتدا دەگەڕێتەوە بۆ کۆتایی سەدەی هەژدەیەم و سەرەتای سەدەی نۆزدەیەم لەو کاتەی، کە وەک مۆدێکی نووسین ڕووی تێکرا و هاتنە سەرکاری ڕۆمانسییەکان بە یەکێک لە بەرەوپێدانەکانی فانتازیا دادەنرێت، فانتازیا لە جیهانی ڕۆژئاوادا لەناو دڵی ڕۆمانتیکەکان سەرچاوەی گرت و بەریتانیای سەردەمی ڤیکتۆریا لانکی بەرایی فانتازیاکان بوو. (موسوی و جلالی، ص٦٦). ڕۆمانسیەکان وەکو بەرپەرچدانەوەیەکی ڕاستەوخۆی کلاسیکەکان گرینگییەکی تایبەتیان بە خەیاڵ دا و لەمەشدا تیۆری ساموێل تایلەر کۆلیردج و هەردوو فەلسەفەی هیگڵ و کانتیش ڕێگەخۆشکەر بوون بۆ ئەو زێدەڕەوییکردنە لە خەیاڵات، لەبەرئەوەشی فانتازیا بەرهەم و بابەتێکە لە بابەتەکانی خەیاڵ بۆیە لە لوتکەی گرینگی پێدانەکان بوو، ئەم ئیش لەسەرکردنەش تەنیا لە بریتانیا نەمایەوە، بەڵکو وڵاتانی دیکەی ئەورووپیشی گرتەوە و لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەم لە نوسینەکانی (ئالان پۆ) و (فرانک بائوم) دەرکەوت و لەکۆتایی هەشتاکانی هەمان سەدەش لە ئیتالیا لە بەرهەمەکانی (کارلۆ کلۆدی) دەرکەوت و لە فەرەنساشدا لەلایەن (ژول ورن) بە بڵاوکردنەوەی (سەفەر بۆ قووڵایی زەوی) سەری دەرهێنا.(ڕووناک سەلاح، ٢٠١٧، ل٤_٤٥)لەگەڵ ئاوابوونی ئەو سەدەیەش گرینگی دان بە بەرهەمی فانتازی لەلایەن نووسەرانەوە ڕۆژ بە ڕۆژ زیادی دەکرد و وەکو

شەپۆلێک دەرکەوت، بە تایبەت لە ئەمریکای لاتینیدا و بە توندی پەیوەندی بە گابرێل گارسیا مارکیز و خوان ڕۆلفۆ و خۆرخێ لویس بۆرخیس و میشێل ئەنخل ئەستۆریاس و خۆلیۆ کۆتاسار و لیسا مالیما.(بڕوانە:حسین سابیر عەلی،٢٠١٢،ل٦١_٩١) .

هەروەها نووسەرانی دیکەی وەکو کافکا لە (مەسخ) و (جی ئار ئار تۆلکین) لە (پاشای ئەنگوستیلەکان)، کە نموونەیەکی باڵای ئەدەبی فانتازیی نوێیە لەدوای مردنی کافکادا، هەروەها (برۆڵت) لە (حیکایەتەکانی زەمەنی ڕابردوو) و (ڕاد کلایف) لە (ڕۆمانی جەنگەڵ) و سەرباری هەموو کارەکانی نووسەری ئینگلیزی چارلز دیکنز کە سەرکەوتوو بووە لە پێدانی ڕۆحێکی نوێ بەم چەشنە ئەدەبەوە.(نوره ابراهیم العنزی، ٢٠١١ ، ص٢٣_٢٤).

لە ئەدەبیاتی کوردیشدا گرینگیدان بە بەرهەمە فانتازییەکان دەگەڕێتەوە بۆ دوای ڕاپەڕین و بەتایبەتیش فانتازیا لەگەڵ دەقی ڕۆماندا لەدایک بووە، ئەم لەدایک بوونەش لەژێر کاریگەری ڕاستەوخۆی ڕیالیزمی جادوویی و بەرهەمەکانی نووسەرانی ئەمریکای لاتینی وەکو بۆرخیس و ماریۆس ڤارگا یۆسا و گابرێل گارسیا مارکیز دا بووە.(د.هیمداد حوسین،٢٠١٠،ل١٧٧) و لە ساڵی (١٩٩٧)دا دوو ڕۆمان بڵاوکرانەوە، یەکەمیان (درز)ی کاکەمەم بۆتانی (و ئەوەیتریان (ئێوارەی پەروانە)ی بەختیار عەلی بوو، ئەم دوو ڕۆمانە دەکرێ بە دەسپێکێکی باشی ئەدەبیاتی فانتازی کوردی دابنرێت بە واتا ڕۆژئاواییەکەی، چونکە هەردوو بەرهەمەکە لێوانلێون لە گرینگیدان بە ئەفسانە و لایەنە خەیاڵییەکان و پێشتر بەو بەربڵاویە گرینگی بەو جۆرە ڕەگەزانە نەدراوە لە ڕۆماننووسیدا و دوای ئەو ماوەیەش ڕێچکەکە بە تەواوەتی گەشەی سەندووە لەسەر دەستی بەختیار عەلی و توانیویەتی بەرهەمگەلی وەک (ئێوارەی پەروانە) و (شاری مۆسیقارە سپییەکان) و (غەزەلنووس و باغەکانی خەیاڵ) و (کۆشکی باڵندە غەمگینەکان) و (جەمشید خانی مامم، کە هەمیشە با لەگەڵ خۆیدا دەیبرد) و (کەشتی فریشتەکان) و (هەورەکانی دانیال)، جگە لەمەش کەسانی دیکەی وەک (جەبار جەمال غەریب)یش چەند بەرهەمێکی دیکەی ڕۆمانی نووسیوە و دەچنە ناو ئەو خانەیەوە، لە چیرۆکیشدا ((چیرۆکەکانی سابیر ڕەشید و هەندێ لە چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەن نموونەیەکی باڵای ئەدەبی فانتازین)).(ڕووناک سەلاح،٢٠١٧).

جۆرەکانی فانتازیا :

لەبەر بەربڵاوی لایەنە فانتازییەکان و سوودوەرگرتنەکانی ئەدەبی فانتازی لەسەرچاوەگەلی زۆری مەعریفەی مرۆڤایەتی بۆیە دابەشکردن و دەست نیشانکردنی جۆرەکانی فانتازیا کارێکی ئاسان نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ڕەخنەگران چەند جۆرێکی یاوازی فانتازیایان لەیەک جیا کردۆتەوە، (لینچ براون و تامیلسۆن) ئەم بابەتانەی خوارەوەیان بە فانتازیای نوێ حیساب کردووە:

١. چیرۆکە میللیە نوێکان
٢. فانتازیای گیانداری
٣. کەلوپەلەکانی بیرکەرەوە لە مرۆڤ
٤. کەسایەتیە سەیرەکان و شوێنە سەمەرەکان
٥. جیهانی مرۆڤە بچووکەکان واتە کورتە بالاکان
٦. ڕووداوە میتافیزیکیەکان و فانتازیای ڕازئامێز
٧. فانتازیای مێژوویی
٨. چیرۆکی خەیالی و زانستی و فانتازیای زانستی
٩. چیرۆکە گەریدەییەکان.

(Lynch-Brown, C. and Tomlinson, 2008, p138_143)

(ڕووناک سەلاح) لە ماستەرنامەکەیدا بەسوود وەرگرتن لە کۆی دابەشکردنەکاندا چەند جۆرێکی سەرەکی فانتازیای لەیەکتر جیاکردۆتەوە، کە بریتین لە:

هەواڵنامەی کتێب

١. فانتازیای تەمسیلی.
٢. فانتازیای خەیاڵی زانستی.
٣. فانتازیای دەروونناسی.
٤. فانتازیای تەنز.
٥. فانتازیای فەلسەفی.
٦. فانتازیای بوکەڵە.
٧. فانتازیای گۆتیکی.
٨. فانتازیای سەفەر. (بڕوانە، ڕووناک سەڵاح، ٢٠١٧، ل٦٣ـ٦٤).

(یاقوت بن سیدهم)یش لە ماستەرنامەکەیدا چوار جۆر فانتازیای جیاکردۆتەوە، کە بریتین لە:

١. فانتازیای زێدەڕەوی تێداکراو: ئەو فانتازیایە، کە تێدا بەشێوەیەکی زێدەڕۆییانە وەسفی تێدا دەکری. زیاتر بۆ وەسفی کەلوپەل بەکاردێ.
٢. فانتازیای نامۆ و سەیر: ئەو فانتازیایە ئەوە لەسەر خوێنەر فەرزدەکات، کە ناشارەزا و نەزان نییە لەو شتانەی، کە وەسفدەکرێن، لەسەر ئەو بنەمایەش هیچ هۆکارێکی تانەلێدانی نابێت لەسەر ڕاستی و دروستی ئەو زانیاریانەی، کە شارەزایی لەبارەیانەوە نییە و ئاگای لێیانەوە نییە ئەو خۆرە فانتازیایە ڕۆماننووسان بەکاری دێنن بۆ دروستکردنی ترس و دڵەڕاوکێ.
٣. فانتازیایکەلوپەل: ئەم جۆرە یارمەتی نووسەر دەدات بۆ گێڕانەوەی هەندێ کەلوپەلی سەیر و نامۆ وەکو عەسای سیحری و گەسکی فڕین و پاڵتۆی ونبوون.
٤. فانتازیای زانستی:ئەو جۆرە فانتازیایەیە، کە بەشیوەی عەقلانی تەفسیر ناکرێت و ئەو جۆرەشە کە ئاسۆیەکی داهاتوو نیشاندەدات و کرۆکی ڕووداوەکان وەرگیراون لە لایەنەکانی زانستەوە.(الیاقوت بن سیدهم، ٢٠١٥، ص١٦_١٧).

بەکارهێنانی هەریەک لەم جۆرانەی فانتازیاش، لە ڕێگەی سوود وەرگرتن لە کەرەسەیەکەوە دەبێت، ئەو کەرەسانەش ڕۆڵیان دەبێت لە شێوەگرتنی دەقەکەدا و لەو ڕێگەشەوە جۆری فانتازیاکە بە ڕوونی دەردەکەوێت و لە هەندێ دەقیشدا نووسەران چەند کەرەسەیەک لەگەڵ یەکتری تێکەڵاو دەکەن و سوودیان لێ وەردەگرن، ئەمەش لە پێناو بەخشینی چێژێکی کاریگەرترە بە دەقەکە، ئەمانەی خوارەوە هەندێک لەو کەرەسانەن، کە نووسەران سوودیان لێ وەردەگرن لە بونیاتی بەرهەمی فانتازیدا:

١. وێکچواندن لە کەلوپەل و شوێن.
٢. خەون و خەونبازی
٣. هەڵاتی زەینی لە شوێن و کات.
٤. دروستکردنی دیالۆگ لەگەل لایەنە نامرۆییەکانی چیرۆک.
٥. خولقاندنی بوونەوەی زەینی و دروستکراو.
٦. خود گومانی. (مریم جلالی ، ١٣٨٨، ص٤٣).

فانتازیا لە ڕۆمانەکانی بەختیار عەلی دا

هەرچەندە ناونیشانێکی گشتگیری وەک ئەمەی سەرەوە، کە پانتاییەکی گەورەی داوەتە پێش خۆی، کارێکی ئاسان و ورد نەبێت، بەڵام دەبێت ئاوڕێکیش لە بەرهەمەکانی نووسەر بدرێتەوە، کە لەو بوارەدا بە سەرئامەدی ئەو شێوازە نوێیە دادنرێت لە ئەدەبیاتی کوردیدا.

بەختیار لە ڕۆمانەکانیدا زیاتر لە هەر شتێک هەوڵی بەرجەستەکردن و نیشاندان و هێنانە ناوەوەی فانتازیای بۆ ناو دەقەکانی داوە، لە هەر یەکێک لەو دەقانەشدا جۆرێکی تایبەتی فانتازیا باڵ دەکێشێت بەسەر دەقەکەدا، واتە ڕاددەی دەرکەوتنی رووکارە فانتازییەکان لەنێو ئەم دەقانەدا هاوسەنگ و هەمەجۆر نییە، لە دەقێکدا فانتازیای شوێن باڵادەستە و لە یەکێکیتر کەسایەتی و لەوەی دیکەشیان ڕووداو یا خەون، وەکو ئەوەی بڵێین (جەمشید خانی مامم، کە هەمیشە با لەگەڵ خۆیدا دەیبرد) دەقێکە زیاتر لە هەر لایەنێکی دیکە فانتازیای کەسایەتی بەسەریدا زاڵە، یا (هەورەکانی دانیال) فانتازیای خەونبازی ودەروونی لە لایەنە فانتازیەکانی دیکە پتر دەردەکەوێت، لە (ئێوارەی پەروانە)شدا شوێن و (لە غەزەلنووس و باخەکانی خەیاڵ)یشدا فانتازیای دەروونی باڵادەستە بەسەر ئەوانیتردا.

خاڵێکی دیکەی گرینگ لێرەدا ئەوەیە، کە هەندێک لە دەقەکانی دیکەی نووسەر زۆر بەدەگمەن و لە پانتایی بچوکدا لایەنێک لە لایەنە فانتازییەکان دەردەکەون، یا دوو لایەن، واتە ڕۆمانەکە لەڕووی سوود وەرگرتن لە کەرەسە و کەلوپەلە فانتازییەکان دەوڵەمەند نییە، ڕاستی ئەمەش بە تەواوەتی لە دەقی (مەرگی تاقانەی دووەم)دا دەردەکەوێت،کە جگە لە چەند دێڕ، یا پەرەگرافێکی کەم نەبێت، نووسەر ئاوڕی لە فانتازیا نەداوەتەوە و سوودی لێ وەرنەگرتووە، بۆیەشە، ئەگەر دەقەکە پۆلێن بکرێت بەگوێرەی ئەمانەی سەرەوە ناچێتە خانەی هیچ جۆرە فانتازیایەکی تایبەتەوە، یا هیچ جۆرە فانتازیایەک لەو جۆرانە بە بەربڵاوی تیایدا نابینرێت.

لەبەر ئەوەی ئەرکی ئێمە بۆ نیشاندان و دۆزینەوەی فانتازیای کەسایەتی و بە فانتازیاکردنی کارەکتەرەکانە، کە نووسەر سوودی لێ بینیوە، بۆیە لێرەوە باسەکەمان شێوەیەکی تایبەتمەندتر وەردەگرێت و وردتردەبێت لە باسکردنی ئەو لایەنە فانتازیانەی، کە تایبەتن بە دروستکردن و بنیاتنانی کەسایەتی، نەوەک جۆرە جیاوازەکانی فانتازیا، بەڵام لەبەرئەوەی لە ڕۆماندا ڕەگەزە سەرەکییەکانی ناو دەق بە توند و تۆڵی و نەپچڕاوی دەردەکەون، بۆیە بمانەوێ و نەمانەوێ لە شیکردنەوەی فانتازیای کەسایەتی بە جۆرێک لە جۆرەکان ڕووبەڕووی ئەو ڕەگەزانە دەبینەوە.

خولقاندنی کارەکتەری فانتازی لە ڕۆماندا گرینگی تایبەتی خۆی هەیە و زۆربەی نووسەرانیش چاویان لەسەر ئەوەیە، کە هێزی زیاتر، یا جوڵانەوە و ئەرکی زیاتر ببەخشن بە کارەکتەری سەرەکی ڕۆمان، ڕەنگە هەندێجار ئەو کار و ئەرکانەش، ئەوەندە سادە و ئاسایی نەبن، بۆیەشە نووسەر لەڕێگەی سوود وەرگرتن لە کەسایەتی فانتازییەوە هەوڵدەدات بەسەر بەربەستەکانی کات و شوێن و ڕووداوە سەختەکان زاڵ بێت، کەسێتی فانتازی ڕووبەڕێکی هاوبەشە تیایدا واقیع و ناواقیع کۆدەبنەوە، ئەگەرچی زیاتر ناواقیع باڵادەستە، ئەمەش تەکنیکێکە ڕۆمانی نوێ بەکاری دەهێنێت بۆ گوزارشتکردن لە تەنگژەی مرۆڤی هاوچەرخ، بۆیە بینای هونەری ئەم کەسێتیە لە تێڕوانینێکی نوێوە دروستکراوە و تەنیا پەیوەست نییە بە ڕەهەندی ناوەکی و دەرەکییەوە، بەڵکو کار لەسەر نەهێشتنی وێنەی چەسپاوی کەسێتی دەکات و هەوڵدەدات یاساکانی واقیع و سروشت تێپەڕێنێت و بەشێوەیەکی فانتازی شێوەگیری بکاتەوە. (د.محمد ئەمین تاتانی، ٢٠١٥، ل٥٧_٥٨).

بەختیار لە خولقاندنی ئەو جۆرە کارەکتەرە فانتازییانە پتر لە هەر لایەنێکی دیکە شارەزاتر خۆی دەنوێنێت، لە ڕۆمانی (جەمشیدخانی مامم)دا ڕۆماننووس سوودی لە جۆرە کەسایەتییەکی وەها وەرگرتووە، کە توانای فڕینی هەیە و کارێک لە ئەستۆ دەگرێت، کە مرۆڤی ئاسایی نەتوانێت ئەنجامی بدات، جەمشیدخان نموونەی مرۆڤێکی دوو ڕووە، ڕوێکی ڕیالیستی و ڕوێکی خەیاڵی و لەڕێگەی فانتازیاوە هەردوو ڕووەکە بە تەواوەتی تێکەڵ بەیەک کراون و خوێنەر لەکاتی ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵیدا هەست بەوە ناکات، کە کەسایەتییەکی لەو جۆرە بوونی نییە لە واقیعدا، بەپێچەوانەوە یەکانگیر دەبێت لەگەڵ ئەو بەسەرهات و کارەساتانەی، کە پاڵەوانەکە پێیدا تێپەڕ دەبێت، جەمشید بوونەوەرێکە بەرجەستەکەری تاکی کۆمەڵی کوردەوارییە، لەو کاتەی بەدرێژایی تەمەنی بەها ئەخلاقی و ئینسانییەکانی لەدەست دەدا لەژێر فشاری هێزە دەرەکییەکانەوە وای لێدێت بەرە بەرە کێش و سەنگی خۆی لەدەست بدات و وەکو کەسێک خۆی بنوێنێن، کە شنەبایەکی بێهێز بتوانێت لەگەڵ خۆیدا بیبات، ئەوەش ئەو پنەتەیە، کە خوێنەر بەرەو ئەوە دەبات، کە نەتوانێت خەیاڵیبوون لە واقیعبوون جیابکاتەوە، لەگەڵ دۆزینەوەی بەها و سەنگی خۆی لە بنیاتی کارەکتەرەکە باوەڕ بەوە دەکات، کە کەسێکی وەها دەشێ بوونی هەبێت، سوود وەرگرتن لە هێزی فڕین بەهۆی لەدەستدانی بەها شتێکی نامۆ و نەناسراو نییە لە کلتوری ئێمەدا، تەنانەت لە نموونە فۆلکلۆری و سەرزارییەکانیشدا زۆر جار

ڕووبەڕووی ڕستەی وا دەبینەوە، کە مرۆڤ بەهۆی لەدەستدانی بەهاکانی سووک دەبێت و دەفڕێتە ئاسمان! (جەمشید خان)یش بەهۆی ئەو دەرد و نەهامەتییانەی تووشی هاتووە لە واقیی ژیانی خۆیدا کێشی بە تەواوەتی لەدەستداوە و با وەکو کەرەسەیەکی سووک و بێ بەها هەڵیدەگرێت و هەرجارێک تووشی شوێن و وێستگەیەکی دەکات و نووسەر لەدوای گۆڕان لە بارودۆخی کارەکتەرەوە ئەوەمان نیشان نادات، کە جەمشید بێزار و وەڕزە لە فڕین، بەپێچەوانەوە بگرە جەمشید هەمووکات چێژ لەو فڕینە دەبینێت ئەمەش کاتێک دەردەکەوێت، کە جەمشید خان لە دوای بەربوونی لە زیندانی بەعسییەکان بۆ جاری دووەم دەفڕێت:

((**لە کاتێکدا سمایل توند جەمشید خانی گرتبوو، من هەموو گوریسەکانم دەرهێنا و پێکەوە توند گرێمدان و لە کەمەری توندمکرد و وردە وردە لەگەڵ سمایلدا، جەمشیدمان بۆ بەر با بەردا، ئەمجارە مامم زۆر لە زەوی بەرزبووەوە، پتر لە باڵای کۆشکێکی دوو نهۆم لەسەر سەرمان وەک کۆلارەیەک کەوتە مەلەکردن و وەک باڵندەیەک لە دەوری نێچیرێک بسوڕێتەوە بەو چەشنە لە هەوادا دەسوڕا و دەچوو...ئەوە ئەو ساتە بوو، کە باوەڕم هێنا، کە جەمشید لەزەتێکی وەها زۆر لەو فڕینە دەبینێت،هەرگیز دەستبەرداری نابێت.**)(جەمشید خان، ٢٠١٠، ل١٧). لەو ڕێگەیەشەوە نووسەر چێژێکی مرۆڤایەتی کۆن دێنێتە ناو دەقەکەوە، ئەویش چێژ و خولیای فڕین و چوونە ئاسمانە، کە ڕەنگە لەگەڵ پەیدابوونی مرۆڤدا ئەو حەزەش پەیدا بووبێت، لەو ڕێگەیەشەوە بیری مرۆڤ دەجولێنێت بۆ ئەوەی خەیاڵ بکات بەرەو فڕین و تاڕاددەیەکیش لەو واقیعیەتەی دوور دەخاتەوە، کە مرۆڤ لەسەر زەوی بێزارە بەهۆی نەمانی بەها و کێشە مرۆڤایەتییەکەی.

لە وێستگەیەکی دیکەی ژیانیدا، جمشید خان دەبێتە خواپەرستێکی ڕیشدار و لەوێشدا ڕووداو و کاری سەیر و سەمەرە ئەنجام دەدات بە تایبەتیش بینینی خوداوەند: ((**ئەو ڕۆژە من و سمایل وەک هەمیشە لە ناوەڕاستی مەیدانی زیکرەکەدا پەتمان ڕاکێشا و لەناو هاواری ئەڵاهوئەکبەر و سەڵاواتدا جەمشیدمان بەرزکردەوە، هەر جەمشید لە زەوی ترازا و بەرزبووەوە، ئیمانداران کردیانە بانگەهڵدان و تەهلیلە کردن. جەمشید لە سەرەوە بە کورتی چیرۆکی ژیانی خۆی بۆ حەشاماتە حەپەساوەکە گێڕایەوە و دواتر باسی ئەوەی کرد، کە ڕۆژێک لە کەشکەشانی فەلەکدا خودای بینیوە و پێیگوتووە خۆت بۆ موسوڵمانان دەربخە و پێیان بڵێ کە خودا فەرمانی پێداویت خەڵک بۆ ئیمان بانگهێشت بکەیتەوە.**)(س.پ، ل٨٥).دیمەنی فانتازی لێرەدا لە کاروکردەوەی پاڵەواندا دەردەکەوێت، کە توانای بینینی خودای هەیە و ئەو بینینەش بەشێوەیەکی غیاب لە دەروونی هەریەکێکمان ئامادەگی و وێنەیەکی خۆی هەیە، بەڵام کاتەکەی کاتێکی دیاریکراوە و کە تا ئێستا مرۆڤی ئاسایی نەیتوانیوە بەو کاتە بگات و هەمیشەش چاوەڕوانیتی، جگە لەمەش پێویستە ئەوە بڵێین نووسەر لەو وێستگەیەی ژیانی کارەکتەردا سوودی لە ئایین وەرگرتووە، چونکە تەواوی ئایینە ئاسمانییەکان لەسەر ئەو باوەڕەن، کە ڕۆژێک دێت، مرۆڤ خوداوەند بەچاوی خۆی ببینێت، سەرەڕای حیکایەتە سۆفیگەرییەکان، کە لە هەندێ شوێندا ئاماژە بەوەدەکەن، مرۆڤی خوداناس توانای بینینی زاتی لەسەرووی مرۆڤی هەیە، بەوەش فانتازیایەک دێتە بەرهەم، یا دەخولقێنرێت، کە بینەر نەتوانێت باوەڕی پێ نەهێنێت، یا هەستی بۆ نەجولێت.

جگە لەو ڕۆمانە، کە بەرجەستەکەری تەواوەتی فانتازیای کەسایەتییە و نموونەی هەرە باڵای ئەو جۆرەیە ، لە شوێنی دیکەی ڕۆمانەکانیتریدا هەوڵی ئەو بەرجەستەکارییەی داوە، بەڵام لەشێوە و شێوازی دیکەدا وەک ئەوەی لە ڕۆمانی مەرگی تاقانەی دووەمدا سوود لە کەسایەتی خورشیدی جادووباز وەردەگرێت ، کە هەندێ وەسف و ڕووداوی فانتازی دراوەتە پاڵ: ((**خورشیدی جادووباز ...ئەو پیاوە بە چاوە شوشەییە ساختەکەیەوە یەکەمین جار لە جلی کەناسێکدا لە ڕاڕەوی کۆشکی تەعزێکەدا دەرکەوت، کڵاوێکی شین و چڵکنی نابووە سەری، بەڵام خودایە ئەو منی شێتکرد، ئەوەی ئازاری ڕۆحی دام و گومانێکی قووڵی تیا جێهێشتم ئەوەبوو، لە یەک کاتدا لە چەندەها جل و لە چەندەها شێوەدا دەردەکەوت. لە ژووری ئینجانەکاندا دەرکەوت، کە بەفەرمانی تۆ قەدەغەبوو باڵندەکان و ئادەمیزادە غەریبەکان بچنە ناوی. بەپەلە ڕۆیشتم تا دەرگای ژووری زەخیرەکان بکەمەوە و بۆ خواردنی پرسەکە شت ئامادە بکەم کە بینیم لەوێ لەسەر فەردەیەکی شەکر دانیشتوە و سەیرمدەکات، لەبەر هەیوانەکەدا لە جلی شوفێرێکی دوور وەتەندا بینیم، لە ژێر تووەکاندا لە جلی پاسەوانێکدا پاڵی دابوو بە درەختێکەوە...**)(مەرگی تاقانەی دووەم، ل٧٩) نووسەر بۆ خولقاندنی ئەو جۆرە کەسایەتییە سوودی لە لایەنە جادووییەکان وەرگرتووە، کە بە کەرەسەی سەرەکی فانتازیا حیسابیان بۆ دەکرێت، ئەمەش بۆ تێپەڕاندنی بەسەرهاتە ترسناک و لێکدانەوەی

هەندێ بیرۆکەی سروشتی نووسەران سوودی لێوەردەگرن لەپێناو راپەڕاندنی کارێکی گرینگ بۆ پاڵەوانی دەقەکە، کە ڕەنگە مرۆڤێکی ئاسایی بێت، خورشیدی جادوباز هەوڵدەدات بە زووترین ماوە نووسراوەکانی ئەشرەفی پاڵەوانی ڕۆمانەکە لە دوای کوژرانییەوە لەماڵی داپیرە دەربهێنێت بۆ ئەوەی هیچ شتێک ئاشکرا نەبێت، چونکە خۆیشی یەکێکە لە پلاندارانی کوشتنی سەرهەنگ، بۆیە نووسەر زیرەکانە هەوڵی بە فانتازیاکردنی ئەو کەسایەتییەی داوە و لە کەمترین ماوەدا کارەکەی پێ ڕایی دەکات و لە زۆرترین شوێندا و لەکاتێکی کەمدا کە لە توانای ئاسایی مرۆڤدا نییە دەبینرێت، ئەمەش بە ڕوونی لەو وەسفانە دەردەکەوێت، کە کاسایەتییەکان دەیدەنە پاڵی: ((**وەسفی هیچ ڕاپۆرتێک لەوەی دیکە ناچێت، یەکێک لە ڕاپۆرتەکان وەک پیاوێک باسی دەکات کە جووتێ باڵ لەپشتی سەریەوەیەتی، ڕاپۆرتێک وەکو سمۆرەیەکی کوڵکن و گەورە لێیدەدوێت، یەکێک لە سیخوڕەکان نوسیوێتی وەکو پیاوێکی بێسەر بینیوێتی لە ئاودەستەکان هاتۆدە دەرێ و قۆپچەکانی داخستووە، یەکێکی دیکە تەنیا باس لە دەستێک دەکات، کە ناو دۆڵاب و سندوق و سەردابە تاریکەکان گەڕاوە...**)) (س.پ، ل٨٨) بەو هۆیەشەوە خورشیدی چاوشوشە، یا خورشیدی جادووباز هەڵگری دوو ڕەهەندە، ڕەهەندێکیان مرۆڤییە، ئەویتریان سیفەتێکی جادووییە، لە یێکدانی هەردوو ڕەهەندەکەش وێنەیەکی فانتازی هاتۆتە بەرهەم، کە خوێنەر نەتوانێت لە واقیع جیای بکاتەوە و باوەڕی پێنەکات، بێگومان ئەمەش توانای نووسەر دەنوێنێت لە خستنەڕووی کەسایەتییەکاندا بە تێکەڵاوکردنی دوو شێوازی ڕاستەقینە و خەیاڵی، کە خوێنەر لە کۆکردنەوەیاندا دێنێتە قەناعەت پێهێنان.

ڕووێکی دیکەی کەسایەتی فانتازی لای بەختیار گۆڕینی شێوە و ڕوخساری کارەکتەرە، ئەمەش لە چەند شێوەیەکدا دەرخراوە، شێوەیەکیان بریتییە لە هاوڕۆحی (النسخ) لەنێوان دوو کارەکتەردا، کە یەکێکیان کارەکتەرێی واقیعی و ڕاستەقینەیە، ئەوەیتریشیان وێنەیەکی دیکەی ڕۆحی ئەو کارەکتەرەیە، واتە نووسەر دووجۆر کەسایەتی دروست دەکات، کە ئەوەی دووەمیان نوسخەیەکی ڕۆحی ئەوەی یەکەمیانە، بەڵام لە ڕووی بەجێهێنانی کار و کردەوەکاندا جیاوازی لەنێوانیاندا بەدی دەکرێت، هێنانەکایەوەی ئەم جۆرە کارەکتەرە فانتازیە زیاتر بۆ ئەنجامدانی ئەو کارانەیە، کە کارەکتەری ڕاستەقینە ویستی ئەنجامدانی نییە و حەز ناکات ئەنجامیان بدات لەبەر پابەندێتی بە ڕەهەندە ئەخلاقی و ئایینی و کۆمەڵایەتییەکانەوە، بۆیە جڵەوی کردارەکان دەکەوێتە دەست هاوشێوەکەی خۆی ئەویش بێ ترس و سڵەمینەوە ئەنجامیان دەدات و تێپەڕ دەبێت بەسەر ئەو تەنگ و چەڵەمانەی، کە وێنە ڕاستەقینەکە ناتوانێت ئەنجامیان بدات، ئەو تەکنیکەی خشتنەڕووی کارەکتەری فانتازی بۆ خۆ دزینەوەیە لە سانسۆرەکان، چونکە نووسەر وەستایانە لە ڕێگەی نوسخەیەک لە ڕۆحی کارەکتەری ڕاستەقینە هەڵدەستێت بە پیشاندانی ئەوەی مەبەستیەتی، هەروەها وەکو فێڵێکیش خۆی دەنوێنێت، کە بەرامبەر خوێنەر ئەنجامی دەدات، ئەمەش بۆ ئەوەی خوێنەر هەستی قیزهاتنەوە و ڕق بەرامبەر بەو کارەکتەرە پەیدا نەکات، کە هەندێ جار وەکو نموونەیەکی باڵا بۆ خوودی خۆی سەیری دەکات.

ڕۆمانی غەزەلنووس و باخەکانی خەیاڵ نموونەیەکی یەکجار باشی دەرکەوتنی ئەو جۆرە کەسایەتیانەیە. لەو ڕۆمانەدا نووسەر بۆ زۆرێک لە کەسایەتییە ڕاستەقینەکان، کە سایەتییەکی هاوشێوەی خۆی دروستکردووە لەوانە (مەلای هاجەر=مەلای سوختە) (غەزەلنووس= موراد جەمیل).

لەو ڕۆمانەدا نووسەر دوو دژیەکی پێکەوە کۆکردۆتەوە مەلای هاجەر مرۆڤێکی لەخواترس و سۆفیەکی دونیا تەرک کردە و لەعەشقێکی خەیاڵیدایە لەگەڵ مەحبووبەیەکی ڕاستەقینە بەناوی (گوڵبانوو)،کە ئە مەحبووبەیە ئاگای لێنییە، کە هەر ئەو عەشقە وای لێدەکات لەناو ناخییەوە دوو لەت بێت بۆ پارچەیەکی دیکە و کەسایەتییەکی نوێی لێ لەدایک بێت، ئەویش مەلای سوختەیە و بەپێچەوانەی مەلا هاجەر لە هەموو کار و کردەوەکاندا دەجوڵێتەوە، ئەو کەسایەتییە فانتازیە هیچ نییە جگە لە حەز و ئارەزووە پەنهانەکانی ناو ناخی مەلای هاجەر، کە بەتێپەڕبوونی کات لێی جیادەبێتەوە و بەرامبەری دەوەستێتەوە ئەمەش بەڕوونی لەو نامەیەدا دەردەکەوێت، کە مەلای سوختە لەدوای مردنی بۆ غەزەلنووسی جێهێشتووە: (**ترس و خەوف تا دەهات زەفەریان پێدەبرد، عالەمیان وەها لێتەسککردبووەوە جێگایەک بۆ نوور نەمابوو. شەوانگەلێکی زۆر بەسەر شانمدا دەگریا، فیغان و بوکای دڵیان لە ڕیشە دەهێنا. دەیویست وەک من بژی بڕاواتە دەرێ، تەماشای جوانی بکات، لەزەت وەربگرێت، مەی بنۆشێت، بەدیار ساقی و پیاڵەوە گۆرانی بڵێت، بەڵام نەیدەتوانی. لەو دەمەدا شەوان بە دزییەوە لە گوتنی غەزەلیاتدا بەردەوام بووم، بەڵام هەرچییەک من بەشەو دەمنووسی مەلای هاجەر بەڕۆژ دەیدڕاند. هەر ڕەنجێک بەشەو دەمکێشا، ئەو بەڕۆژ**

تێکیدەدایەوە. من دەمزانی ئیدی پێکەوە ناژین، غەزەلخوێنێکی بێشەرم و خوداناسێکی وشکەڵۆک، هیچمان لەیەک ناچێت. زەمانێ هاتە پێشێ کە عەشقی بەهاربانو هەموو شتێکی لەنێوان من و مەلای هاجەردا پساند، من و بەهاربانو پێکەوە دژ بە ئیرادەی ئەو تۆمان دروستکرد). (غەزەلنووس و باخەکانی خەیاڵ، ل١٣٩)بەجیابوونەوەی ئەو تارماییە یا ئەو حەزوئارەزووە خەفەکراوانەی ناوناخی مەلای هاجەر لە خۆی مەلای سوختە دەپرژێتە سەر ئەو کارانەی کە ئەنجامدانیان بۆ مەلاهاجەری ڕاستەقینە کارێکی نەکردە و نەگونجاو بووە، لەبەرئەوە هەر لەگەڵ یەکەمین جیابوونەوە لەگەڵ بەهاربانوودا چەند جارێک جووت دەبێت تا غەزەلنووس لەدایک دەبێت، بەڵام فانتازییاکە لێرە دایە، کە وەک شوشتنەوەی ئاو بە ئاو خۆی دەنوێنێت، لەبەرئەوەی مەلای سوختە شتێک نییە جگە لە تارماییەک، کە لەدوای مەلای هاجەر لە خانووەکەیدا نیشتەجێ دەبێت و لەگەڵ مردنی مەلاهاجەردا ئەویش دەمرێت، مەلای سوختە هیچ نییە جگە لە عیشق و خەیاڵاتی مەلا هاجەر بۆ بەهاربانو کە ژنێکی ڕاستەقینەیە، ، عیشق و خەیاڵاتێک کە بە پێچەوانەی مەلای هاجەر باوەڕی بە چێژ و نزیکبوونەوە لە مەعشووق هەیە، ئەو عیشق و مەحەببەتە لێوانلێوەش بێ نزیک کەوتنەوە لەو ژنە سکی پڕ دەکات، نووسەر لە ڕێگەی ئارەزووی ناوەوەی مرۆڤ هەڵدەستێت بە دروستکردنی منداڵ، ئەوەش کردارێکە تەواو فانتازییە و کەس دەرەقەتی نایەت، مەگەر ئەوەی کەسایەتییەکی فانتازی نەبێت لە ڕێگەی بەزاندنی کۆت و بەندەکانی حەقیقەت و واقیع، لەو ڕێگەیەشەوە خوێنەر بەتەواوەتی هەستدەکات لەناو شتێکی جوان و چێژدارە و ئەو هەستکردنە بە جوانی و چێژدارییەش ئەوەی لەبیر دەبەنەوە، کە شتی وا ئەستەمە ڕووبدات، بۆیە وەکو لایەنێکی واقیع سەیری مەسەلەکە دەکات، باشترین هۆکارێک بۆ ئەو باوەڕکردنە زیرەکی و هونارکاری نووسەرە لە سوود وەرگرتن لە لایەنە سۆفیگەرییەکان، بەڵام ئەو بەفانتازیاکردنەی کەسایەتییەکان دەرچوونە تەنانەت لە رووکارە سۆفیگەرییەکان، چونکە لای سۆفییەکان وێنەیەکی وا نەکێشراوە بۆ لەدایک بوونی منداڵێک لە ڕێگەی عیشق و مەحەببەتی سالیک بۆ مەحبووبە بە هاتنە دەرەوەی دیوە تاریکەکەی ناخی لە جەستە فیزیکیەکەی.

هەروەکو ئەمە کارەکتەری موراد جەمیل(نەوجەوانی چینی)شێوەیەکی دیکەی کارەکتەری بەهمەن(غەزەلنووس)ە ، بەڵام لە کاروکردەوەدا لێی جیادەبێتەوە، ئەو هەستکردن بە یەکترەش لەسەر زمانی نەوجەوانی چینییەوە دەردەکەوێت کاتێک قسە لەگەڵ ئەو غەزەلنووس دەکات: (**(دەمەوێت بڵێم ئەو غەزەلانە هی تۆ نین، نابێت هی تۆ بن، تۆ خۆت هیچ نیت جگە لە عاشقێکی ترسنۆک، ئەم غەزەلانە هی منن، من دەتوانم ئەم غەزەلانە بەکاربهێنم...منم پێویستیم بەو غەزەلانەیە بۆ ئەوەی بۆ ئەو ژن و کیژانەی بخوێنمەوە کە عاشقم دەبن، تۆ تەنیا باسی عەشق دەکەیت لە ڕووە خەیاڵییەکەیدا، منم کە عەشق لە ڕووە ڕاستەقینەکەیدا دەژیم ...من ئەو بەشەی تۆ کە لە وجودی خۆتدا خنکاندوتە، تۆ دەرەقەتی دیوە ڕاستەقینەکەی عەشق نایەیت))**. (س.پ، ل٤٠٧)بەڵام لێرەدا هەردوو بوونەوەر لەشێوەی دوو کەسی ڕاستەقینەدا لە واقیع بوونیان هەبووە و هەریەکەیان خاوەن بوونی فیزیکی خۆیان بوون، تەنیا ئەوە نەبێت عەشق و غەزەلیات لە غەزەلنووسەوە گواستراوەتەوە بۆ نەوجەوانی چینی ئەمەیش لەڕێگەی وابەستەبوون و کاریگەربوونی نەوجەوانی چینی بە غەزەلنووسەوە، بەڵام ڕەنگدانەوەی و کاریگەربوونی نەوجەوانی چینی بە بەهمەن هەمان ئەو شتەی نابێت کە غەزەلنووس هەیەتی، چونکە عەشقی غەزەلنووس بۆ ژنان عەشقێکی خەیاڵییە و تەنیا لەڕێگەی خەیاڵی خۆیەوە عاشق دەبێت و لەڕووی جەستەییەوە تخوونیان ناکەوێت، بەڵام لای نەوجەوانی چینی کارەکە پێچەوانەیە تەنیا ئەو ڕووبەرەی کە غەزەلنووس لە ڕۆح و خەیاڵی خۆیدا وەلاوەنی ناوە ئەم پراکتیکی دەکات، واتە عەشقی جەستەیی و نزیکبوونەوە لە مێینە لەپێناوی سێکسکردن، بۆیە خۆی بە دیوە ڕاستەقینە و شاراوە و بوێرەکەی ناو ناخی غەزەلنووس دەزانێت، لەو ڕێگەیەشەوە خوێنەر تووشی ڕاڕایی و سەرلێشێواوی دەبێت لە چۆنیەتی نەسخبوون و کۆپیبوونی دیوێکی شاراوەی کارەکتەر لەگەڵ کارەکتەرێکی دیکە، ئەوەندەی هەیە دەزانێت ئەوجارە هەردوو کارەکتەرەکە بوونەکەیان بوونێکی فیزیکییە و لەسەر زەویدا بە واقیع هەن، بەڵام ئەو حەزە کەبتکراو و خەفەکراوەی نێو دەروونی غەزەلنووس گوازراوەتەوە بۆ نەوجەوانی چینی و لەوەشەوە عەشق لای نەوجەوانی چینی بریتییە لەو دیوە حەقیقیەی بەیەک گەیشتنی جەستە لەسەر زەوی و لای غەزەلنووسیش بریتییە لە بەیەک گەیشتنی ڕۆحەکان بەشێوەیەکی خەیاڵی.

شێوەیەکی دیکەی خوڵقاندنی کەسایەتی فانتازی لە ڕۆمانەکانی بەختیار دا بریتییە لە موتوربەکردنی سیفاتی دیکەی غەیرە مرۆیی بۆ کارەکتەر و زیادکردنی ڕادەی هەستەکان، واتە نووسەر لە ڕێگەی خواستنی هەستێکی بەهێز لە لایەنێکی غەیبی و نەزانراو کارەکتەرەکەی دەگۆڕێت بۆ کارەکتەرێکی فانتازی، کە توانایەکی سەرووسروشتی و میتافیزیکی پێدەدات، کە

لەشێوەدا هەر مرۆە ئاساییەکەیە، بەڵام لەڕێگەی ئەو هەستەوە توانای زاڵبوون و ئەنجامدانی کارەکانی لە توانای کەسایەتی سادە و ئاسایی ڕۆژانە ناچێت، باشترین نموونە بۆ ئەو جۆرە کەسایەتییە (نەدیمی شازادە)یە لە ڕۆمانی (دواهەمین هەناری دونیا) کە کارەکتەرێکی کوێرە و توانای بینینی یەکجار کراوە و فراوانە، تەنانەت ئەو شتانە دەبینێت، کە مرۆڤە چاوساغەکان ناتوانن وێناشی بکەن، ئەو لە ڕێگەی چاوی دڵەوە پەی بە هەندێک شتی نەبینراو و نەزانراو دەبات، کە خوێنەر تووشی سەرسوڕماوی و حەپەساوی دەکات نووسەر لێرەدا هەستی شەشەم یا ئەو هەستەی درک بەسەروی شتەکان دەکاتی وەرگرتووە و لە ڕێگەی خەونەوە ، کە پێنج هەستەکەی دیکەی ناتوانن شیکاری بکەن و هەستێکی فیزیکی و ڕاستەقینەی لە جەستەی کارەکتەرەکە کەم کردۆتەوە کە بینینە و ئەو هەستەی خستۆتە شوێنی، ئەوەش ڕێگەیەکە بتوانێت ئەو بۆشاییە بۆ کارەکتەرەکە پڕ بکاتەوە لەولایتریش درککردنی خوێنەر لاواز بکات بەوەی، کە ناشێت مرۆڤێکی لەو جۆرە بوونی هەبێت لە جیهانی ئێمەدا، ڕۆماننوس کۆمەڵێک گەشتی سەیر و سەمەرە دەداتە ئەو کارەکتەرە لە ڕێگەی چاوی ناوەکییەوە ئەو کارانە ئەنجام دەدات، کە نائاسایی دێنە بەرچاو: ((**نەدیمی شازادە لەو بندارەدا خەونی بە باوکییەوە دەبینی، لەویا دەخەوت و کە هەڵدەستا و بەکوێری بەرەو خاک و مەملەکەتی سەیر سەیر دەڕۆی و پاشماوەیەک بە کۆمەڵێک قسە و حیکایەتی سەیرەوە دەگەڕایەوە، باسی ئەو شارانەی دەکرد کە کەسمان نەماندەزانی ڕاستن یان درۆ، باسی گەشتی ئەفسانەیی دەکرد لە شاری عاجباتیدا، ناوی ئەو شارانەی پیاڕۆیشتووە هەمووماني سەرسامدەکرد...**)) (ئێوارەی پەروانە، ل١٩٩_٢٠٠)ڕۆماننووس دووڕیانێکی بۆ خوێنەر دروستکردووە، لە نێوان کەسایەتییەکی واقیعە، کە کوێرێکە توانای بینینی نییە، لەولایتریشەوە لایەنێکی میتافیزیکی و ئایدیالیستی بە کارەکتەرەکە داوە، کە هەستی بینینە لەدەرەوەی چاو یا بینین لە ڕێگەی هەستی ناخەکی یا خەون، کە زۆرێک لە قوتابخانە سۆفیگەری و دەروونناسییەکانی ئەمڕۆ باوەڕیان پێیەتی، ئەگەرچیش لای مرۆڤی ئاسایی باوەڕکردنی ئەمە تۆزێک ئەستەمە، بەڵام ئەوە سیحری ئەو فانتازیایە و ڕاڕاییەیە، کە وا لەخوێنەر دەکات لەنێوان باوەڕ بوون و باوەڕ نەبوونەوە بمێنێتەوە و خۆی بەهیچ لایەکیان نەدات، ناتوانێت باوەڕ بکات، کە شتی وا هەیە، ناتوانێت باوەڕیش بەوە نەکات کە شتی وا نییە، چونکە واقیعیەتەکە لەوە دەردەکەوێت، کە مەرج نییە هەموو کەسێکی خاوەن بینایی جوانی و حەقیقەت ببینێت هەروەک چۆن ئەوە شتێکی ناکۆتا نییە، کە مرۆڤی نابینا ناشێت هیچ شتێک نەبینێت، لەبەرئەوەشی نەدیم کوێرێکە عەودالی بینینە و ئەوەی عەودالی بینینیش بێت بەدوای هەر ڕێگە و ئامرازێکە بتوانێت لەڕێگەیانەوە بیایی پەیدا بکات، بۆیە ئاسایی دێتە پێشچاو ئەگەر خەیاڵ یەکێک بێت لەو ئامرازانەوە، هەروەها نوستنیشی لەژێر ئەو دارە کە باوکی لە منداڵییەوە بۆی چاندووە بۆ ئەوە بووە تا ڕۆژێک لەژێریدا بخەوێت و بینایی بۆ بگەڕێتەوە، بەڵام کاتێک نەدیم بۆ یەکەمجار لەژێریدا دەخەوێت لەڕووی فیزیکییەوە چاوی چاکنابێتەوە بەڵکو تەنیا توانای بینینی باوکی و مەحەمەدی دڵشوشە و سەریاسی هەیە: ((**نا، ئەو دەرەختە درۆی لەگەڵدا نەکردووم، ن ئێستا دوو شت دەبینم کە پێشتر نەمدەبینی... ئێوە و باوکم. بەهۆی ئەو درەختەوە ئێوەم بینی، بەهۆی ئەو درەختەوە باوکمم بینی... کەواتە درۆی لەگەڵدا نەکردووم.**) (س.پ.ل١٠٨)لێرشەوە بەفانتازیاکردنی کەسایەتی نەدیم دەردەکەوێت، کە کردەی بینینی واقیع لەڕێگەی خەونەوە ئەنجام دەدات و دەتوانێت بەهۆیەوە مرۆڤەکان ببینێت و چاکە و خراپە لەیەکتر جیا بکاتەوە، ئەم سوود وەرگرتنە لەو جۆرە کەسایەتییە لە ڕۆمانی (هەورەکانی دانیال) دا شێوەیەکی دیکە وەردەگرێت و لەوێدا فانتازیای کەسایەتییە بریتییە لەو خەونانەی، کە کەسانی ناو ڕۆمانەکە دەیبینن، کەسانێک، کە بۆ ماوەیەکی درێژ هیچ خەونێکیان نەدیوە و لەگەڵ پەیدابوونی خەون باری ئاسایی شارەکە تێکدەچێ، (دانیال) کەسایەتییەکە بەرجەستەکەر و سەرئامەدی هەموو ئەوانەیە، کە خەون دەبینن، ئەو بۆیەکەمجار لە شارێکدا خەون دەبینێت، کە هیچ کەسێک پێشتر خەوی تێدا نەبینیوە، نووسەر لەو جۆرە کەسایەتییانەدا بۆ خولقاندنی ڕووکاری فانتازیای کەسایەتی بە بەرفراوانی سوود لە خەون دەبینێت، خەونێکی هاوشێوە، کە تەوای کەسەکانی ناو ڕۆمانەکە دەیبینن، تێکەڵاوکردنی خەون و گرێدانی بە کەسایەتییەکانەوە بەو بەرفراوانییە جیاکردنەوە و هەڵاوێرکردنی ئەو کەسانەیە لەو واقیعەی تێیدا دەژین، لەولایتریش نیشاندانی نموونەی هەرە باڵای کەسانی کۆمەڵە، ئەو خەونەی نووسەر باسی لێوە دەکات، تەواو خەیاڵی دێتە پێشچاو، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا واقعیەتێکە لە کۆنەست (لاشعور)ی تاکەکانی کۆمەڵدا بوونیان هەیە بە درێژایی مێژوو خەوێکە واز لە مرۆڤ نایەنێت بە ئاسوودەیی بژی و هەمیشە ئامادەگی هەیە لە خەیاڵدان و نەستیدا تا لەبارودۆخێکی گونجاو و لەباردا پڕاکتیزەی بکات، بۆیە خوێنەری ئەو دەقانە لەکاتی ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ ئەو جۆرە کەسایەتییانەدا هەست بە دوو دڵییەک دەکات لەوەی، کە بوونەوەرێکی مرۆیی هەبێت لەو چەشنە، کە بەردەوام خەون ببینێت، خەوێکی ترسێنەر و شووم، کە مژدەدەری نەهامەتییەکە لە

داهاتوودا، بەڵام کاتێک ئاوڕ لە مێژووی کۆمەڵەکان دەداتەوە و تەواوی شەڕ و کوشتار و تەکنیکەکانی کوشتنی مرۆڤ دەبینێت وا هەست دەکات، کە ڕەنگە ئەمە واقیعێک بێت لەو واقیعە ڕەشانەی مرۆڤ بە نموونە لە شوێنێکدا هاتووە:

((**لە ناکاو هەموان خەونیان دەبینی ...هەورەکان دەیانسەلماند هیچ سەر زەمینێک نییە بەبێ خەون.لەم خەونە تازەیەدا دانیال خۆی وەکو جەلادێک دەردەکەوت، وەک دوژمنێک، وەک قەسابێک، زۆرکەس دەیانگووت دانیال دەبینن، سەریان دەبڕێت**)) (هەورەکانی دانیال، ل١٧١) یا لە شوێنێکی دیکەی دەقەکەدا نووسەر دەڵێت: ((**فەراس دوو هەفتە لەمەوبەر، یەکەم خەونی بینیبوو، خەونەکەی پڕبوو لە لەم باڵندانە... پیاوێک لەناو پۆلێکی گەورەی باڵندەدا دەردەکەوێت و ئارەزوویەکی توندی کوشتن لە دەمارەکانیدا دەسووڕێتەوە، لە فەزایەکی سەیر و تەماویی و پڕ لە هاوار باڵندەدا بە چەقۆیەکی درێژ سەری ئەم گەنجانە دەبڕێت و فڕێیان دەداتە سەر بەردێکی سپی، سەرەتا ئەو خەونەکەی بینیبوو، دوای ئەو حامید سوڵتان، دوای ئەویش وەک ئاگری ناو پووش بەناو کوڕانی گەڕەکدا بڵاوبووبووەوە، هەمووشیان هەمان خەون دەبینن**)). (س.پ، ل٤٥) ئەگەر ئەرکێک لە ئەرکەکانی فانتازیا دروستکردنی ترس و تۆقاندن بێت، یا هێنانەکایەوەی کەشێکی ترسێنەر بێت، ئەوا بێگومان ئەو کارەکتەرەی ناو خەونەکان، کە سەری مرۆڤەکان دەبڕێت بەدیهێنەری ئەو ئامانجەیە، کە نووسەر لەپێناوی دروستکردنی ڕەنجی بۆ کێشاوە، چونکە کارەکتەرەکە کاریگەری لەسەر هەردوو لایەنی کەسێتییەکانی ناو دەقەکە و خوێنەریش دروستدەکات، بەلام پەرپەرچدانەوەی کاریگەرییەکە لەسەر خوێنەر جیاوازە وەک ئەوەی ناو کەسایەتییەکانی ناو چیرۆکەکە نییە، چونکە ئەوان لەگەڵ بینینی خەوەکە و بێداربوونەوەیان پەرچەکرداریان بەرامبەر کەسەکە بۆ دروست دەبێت و هەوڵی بەدیهێنانی ئەو ئامانجە دەدەن، کە بەدوای ئەو کەسە خەیاڵییە بکەون و بیدۆزنەوە و تۆڵەی لێبکەنەوە، بەمەش هەمان ئەو کارە دووبارە دەکەنەوە، کە کەسە ترسێنەرەکە ئەنجامی دەدات، لە خەونەکەدا، بەڵام بە ڕێگاو شێوازی جۆراوجۆری کوشتن و ئامرازی تری جیاوازەوە، هەرچی خوێنەرە ئەوا ترسەکە کپی دەکات و هەوڵی خۆ دوورخستنەوە دەدات لێی و لە ڕاڕاییەک بەردەوام دایە، دوودڵی خوێنەر لە نێوان خەونەکە و مێژووی واقیعی مرۆڤایەتی دایە، لەبەرئەوە جارێک خەم و ترسەکانی بەوە دەڕەوێنێتەوە، کە ئەوەی باسی لێوە دەکرێت هیچ نییە جگە لە خەوی چەند کەسایەتییەک، لەبەرامبەر ئەمەشدا لەو ترسەدایە، کە دەشێ ئەوە ڕاست دەربچێ بەهۆی بوونی مەعریف و زانیاری لەسەر دڕندەییەکانی مرۆڤ لە جەنگەکاندا، لێرەشدا کارامەیی و دەستڕەنگینی نووسەر دەردەکەوێت، لەو ڕووەوەی، کە توانیویەتی کەسایەتییەکانی ناو دەقەکەی لە کەسانێکی ئاساییەوە بگوازێتەوە بۆ کەسانێکی خەیاڵی لە ڕێگەی سوود وەرگرتن لە خەون و خەونبازییەوە فانتازیایەکی کەسایەتییەکانی کێشاوە، کە پێیەکیان لە ناو واقیعی خۆیانە و پێیەکەیتریان لەناو خەیاڵ و خەون دایە، هەر لەو ڕێگەیەشەوە نووسەر لەژێر پەردەی ئەو خەونانەوە خۆپارێزی کردووە لە سانسۆرە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئاینییەکان و بوێرانە بارودۆخی مرۆڤ لەکاتی جەنگەکاندا دەخاتە ژێر پرسیارەوە و ڕەخنەی توند لە سیستمی سیاسی کۆمەڵەکان دەگرێت و دەستکراوەتر دەبێت لە نیشاندانی واقیع لەڕێگەی نەستی مرۆڤەکانەوە،کە لە خەوندا دیوە تاریک و شاراوەکانی هەر جۆرە مرۆڤێک بە ئاسانتر دەردەکەون وەک لەوەی لە واقیعدا وەسف بکرێن، واتە نووسەر لەڕێگەی فانتازیای خەونەوە کەسایەتییەکانی بونیانتاوە و دەرفەتێکی زیاتر داونەتێ بۆ خۆ ناساندیان بە خوێنەر.

جۆرێکی دیکەی بەفانتازیاکردنی کەسایەتی لای (بەختیار عەلی) بریتییە لە پێدانی سیفاتی ئاژەڵیی بە مرۆڤ، واتە بارکردنی هەندێک هەستی سەیر و نامۆ لەسەر کارەکتەر، کە مرۆڤی ئاسایی ئەو هەستانەی نییە، یاخود زۆر لای لاوازن ، لە (غەزەلنووس و باخەکانی خەیاڵ)دا کەسایەتییەکی لەو شێوە دەبینین، کە بریتییە (دەرسیم تاهیر) ، دەرسیم تاهیر منداڵێکە توانای بۆنکردنی لەسەرووی توانای بۆنکردنی مرۆڤەکانی دیکەیە و دەتوانێت مرۆڤی مردوو لە ڕێگەی لووتیەوە بدۆزێتەوە: ((**دوای کوژرانی باوکی چەند ڕۆژێک چەند ڕۆژێک خاڵە بێعاتیفەکەی لە کادانێکدا گلیدایەوە و نەیهێشت دەرکەوێت، شەوێکیان دەرسیمی چکۆڵە دەرگای کادانەکەی شکاند و بەرەو پێدەشتە ترسناک و پڕ گورگەکان تێیتەقاند، ئەو لەهەموو دونیادا تەنیا باوکی هەبوو. بەو شەوە گەرمەی هاوین بەناو دڕک و داڵدا هەڵهات، چەندین ڕۆژ بەدوای لاشەی باوکیدا بۆنی زەوی کرد، لەوکاتەوە هەستیکرد دەتوانێت لەدوورەوە بۆنی لاشەکانی ژێر زەوی هەڵمژێت و بیانبینێت، بەو چنگە چکۆلانەی زەوی بدڕێت و گۆڕی مردووەکان هەڵداتەوە، لە دوو شەودا چەندین لاشەی دۆزییەوە، تا دواجار لە کەندێکی دڕکاویدا گەیشتە سەر لاشەی باوکی و دەریهێنا...**)). (غەزەلنووس، ل١٢٤).لێرەدا نووسەر بۆ بەفانتازیاکردنی کەسایەتییەکە سوودی لە وەرگرتنی

سیفاتی ئاژەڵیی وەرگرتووە بە تایبەتی سەگ، چونکە لە جیهانی واقیعدا سەگ بە بۆنکردنێکی سەیر و سەمەرە ناسراوە و لە توانایدایە لەڕێگەی بۆنکردنەوە چەندین شتی نەبینراو و شاراوە بدۆزێتەوە،شێوازی پێشکەشکردنی ئەو کەسایەتییەش بە ڕوونی جۆرە فانتازیایەکی پێوە دیارە، چونکە کارەکەی بەدەرە لە کاری مرۆڤێکی ئاسایی، بەڵام نووسەر ئەمە بە مەبەست ئەنجام دەدات، بێگومان دەرسیم تاهیر بۆیە بەو شێوە فانتازیە خوڵقێنراوە، تا هاریکارییەکی باش بکات لە گرێچنی ڕووداوەکان و گەلێک گرێ کوێرە بکاتەوە، بەتایبەتیش چونکە ڕووداوێکی گرنگ لەو ڕۆمانەدا بریتییە لە بابەتی کوشت و کوشتار و شاردنەوەی جەستە لە شوێنە لاتەریک و نەناسراوەکان، بۆیەش بەشێکی زۆری کارەکتەرەکان سوود لەو سیفاتە فانتازیەی دەرسیم تاهیر وەردەگرن بەتایبەت لە دۆزینەوەی جەستەی باران شوکردا، هەروەها لە دۆزینەوەی ئەو سەربازە عێراقیانەی کە لە جەنگدا کوژراون و لەژێر گڵدا شاردراونەتەوە، دیمەنەکەش دیمەنێکی یەکجار سەرسوڕهێنەر بەلای خوێنەرەوە، لەلایەکەوە باوەڕ بەوە دەکات لەڕووی فیزیکییەوە کەسێکی لەو جۆرە هەبێت بەتایبەت لەبەرئەوەی جەستەی دەرسیم بە تەواوەتی وەک جەستەی مرۆڤێکی ئاساییە و تەنیا قەبارەی لووتی گەورەترە، لەولایتریش ئەنجامدانی ئەو کارە سەیرانە لەڕێگەی هەستی بۆنکردنیەوە دیخەنە گومانەوە، هەرچی کەسایەتی (شەهریاری شووشە)یە هەر لەو دەقەدا هەمدیس توانایەکی دیکەی هەستی بۆ زیادکراوە، ئەویش بریتییە لە هەستی بینین لەودیوی دیوارەکانەوە: ((**شەهریار بایز ئەو کوڕەی دوو چاویی شوشەیی سافی هەیە و دەتوانێت ئەودیو دیوارەکان ببینێت**)) (غەزەلنووس، ل٤٩٨) بێگومان بوون و خوڵقاندنی کەسایەتییەکی وەها زووتێپەڕ، کە لەچەند دێڕێکی کەمی ڕۆمانەکەدا ئاماژەی پێدەکرێت بۆ هیچ مەبەستێک نییە، جگە لە کردنەوەی گرێ کوێرەیەکی ڕووداو نەبێت، شەهریار نەبێت، کەس ناتوانێت یاقووت مەمەد لەو پەناگەیە بدۆزێتەوە کە پڕاوپڕە لە نهێنی و لەتوانای عەتار نییە بە سووک و ئاسانی پەی پێ بەرێت، بۆیە شەهریاری شووشە وەک داشێک وایە لە دەستی ئەودا و لە قورسترین کارەکانیدا بەکاری دەبات و دەتوانێت ئەو نهێنیەی پێ ئاشکرا بکات لەڕێگەی بینینی ئەو دیوی شتەکانەوە، ڕەنگە دووچاوەکەی شەهریار ئاماژەیەک بن بۆ چاوی گورگ، کە واباوە لەناو عەوامدا توانای بینینی شتی یەکجار سەیر و نامۆی هەیە و دەتوانێت لە دوورترین مەوداکاندا توانای بینینی بەکار بخات بۆ ڕاوکردنی نێچیرەکەی ئەو وەرگرتنەش یا بوونی ئەو چاوانە لای شەهریار ئاماژەیەکە بۆ گورگبوونی ئەو جۆرە کەسایەتییە، چونکە شەهریار هاوکاری دۆزینەوەی بێگوناهێک دەکات تا سەرانی خێڵ بیکوژن لەو ڕێگەیەشەوە خوێنەر نیمچە باوەڕێکی بۆ دروست دەبێت، کە ئەو کەسایەتییە گورگێکە لە پێستی مرۆڤدا، واتە ناتوانێت سیحری ئەو فانتازیایە قەبووڵ نەکات، کە نووسەر خوڵقاندوویەتی لە بونیاتی ئەو کەسایەتییەدا، چونکە لەڕێگەی کاروکردەوەی کارەکتەرەوە هەستدەکات دەشێ کەسایەتی لەو جۆرە بوونیان هەبێ، بۆیەشە بابەتی چاوەکە وەکو شتێکی کاڵی لێدێت بەلایەوە، چونکە ئاساییە، گەر مرۆڤ بوو بە گورگ، ئەوا دەبێت دوو چاوی گورگانەشی هەبێت، تا نێچیرەکانی لە دوورترین ڕوانگەکانەوە نیگا بکات، بەڵام نووسەر نەهاتووە ڕاستەوخۆییانە ئەو چاوانە بشوبهێنێت بە چاوی گورگ، بەڵکو بە کەرەسەیەکی ماددی وەکو شووشە ڕازاندوویە تیەوە، ئەمەش بریتییە لە جوانی نیشاندان و خستنەڕوو لە بنیاتی کەسایەتیدا، هەروەها زیادکردنێکی دیکەی لایەنە خەیاڵییەکانە، چونکە تا خەیاڵ قەڵەمڕەوی خۆی فراوانتر بکات لە وێنەکێشانی کەسایەتییەکاندا، ئەوەندە فانتازیاکەش بەربڵاو و پێچاوپێچتر خۆی دەنوێنێت و چێژدارتر دەبێت لە پێش چاوی خوێنەر.

جۆرێکی دیکەی بەفانتازیا کردنی کەسایەتی لە ڕۆمانەکانی نووسەردا بریتییە لە سوود وەرگرتن لە گۆڕاوی کارەکتەرەکان و مەسخبوون و دۆناودۆن بوونیان، لەبەر ئەوەشی یەکێ لە سیماکانی کارەکتەری فانتازی جۆراوجۆرییەتی لەڕێگەی گۆڕان و مەسخ بوونەوە و دەشێ ببێتە ڕووەک یا بێ گیان، یا ببێتە ڕۆحێکی نەبینراو و بەوهۆیەشەوە لەگەڵ کەسانی دیکەی چیرۆکەکە لە دژی دایە یاخود لەگەڵ دونیای دەرەوە. (فاطمە الزهراء عطیە. ٢٠١٥،ص٤٧). بەختیار سوودی لەو ڕێگەیەش وەرگرتووە لەپێناو بنیاتنانی بەشێک لە کارەکتەرەکانی بە ڕێگەیەکی وێنەئامێز بەو واتایەی کەسایەتی لەڕێگەی وێنەکردن و خۆ دواندنەوە، یاخود بیرکردنەوەی قووڵی لە ژیانی تایبەتی خۆی وا خۆی دێنێتەپێش چاو، کە شێوەی دەرەکی جەستەی دەگۆڕێت، لە ڕۆمانی مەرگی تاقانەی دووەمدا سەرهەنگ لەڕێگەی قسەکردن بەشێوەیەکی وێنەئامێزەوە بۆ منداڵە بێبیسی فرۆشەکە نیشاندەدرێت، کە خەریکە بەشێک لە جەستەی دەگۆڕێت بۆ جەستەی گیاندارێکی دڕندە: ((**خوایە جەنابی سەرهەنگ تۆ چەند لە تانژی دەچیت، تۆ بەو لۆقە درێژانەوە دەزانیت چەند لە تانژی دەچیت، کە قاچی لە پێڵاوەکانی دەرهێنا، داپیرە چنگۆڵەی تانژییەکی دڕی هەبوو**)) (مەرگی تاقانەی دووەم، ل٥٠_٥١) یا کە سەرهەنگ وەڵامدەداتەوە: ((**بەتایبەتی ئیتر دەبێت هەموو شەوێک وا لەژنەکانت بکەیت قۆپچەکانیان و ڕیی پشتێنی ڕۆبەکانیان شلبکەنەوە، خۆت دەزانی ئەوان حەز لە پیاوێک**

ناکەن لەخوار ناوکییەوە وردە وردە ببێت بە تانژی). (س.پ، ل٥١) لێرەدا نووسەر ئازادی خەیاڵکردن و وڕێنەکردنی داوەتە دەست خودی کارەکتەرەکەوە، کە وا هەست دەکات خەریکە جەستەی لەخوار ناوکییەوە دەبێت بە تانژییەکی درندە، یا لەڕێگەی گێڕانەوەوە بە دەرکەوتنی نینۆکەکانی سەرهەنگ دەردەکەوێت، کە گۆڕانکارییەکی سەیر و سەمەرە تیایاندا ڕوویداوە و بووە بە چرنووکە تیژەکانی تانژی و لەو ڕێگەیەشەوە هەستی سەرسوڕمانی و ترس دەکەوێتە گیانی خوێنەرەوە و وێنە و لێکدانەوەی کەسایەتییەکە وەکو شێوەی ئاژەڵێکی درندە و بێ ویژدان دێتە پێش چاوی، هەندێجار نووسەر ئەم بەفانتازیاکردنە لەڕێگەی خەونی کارەکتەرەوە نیشاندەدات، واتە کارەکتەر لەڕێگەی خەونەوە مەسخ دەبێت وەک ئەوەی ڕێنواری زەریاواری لە هەورەکانی دانیال بەسەری دێت: ((**زۆرجار لە خەونەکانی ئەودا وێنەی کونەپەپوویەکم بوو کە سەری ئادەمیزادێکی هەیە ، کونەپەپوویەک دەفڕێت و لە تاریکیدا خۆی دەکێشێت بە ڕوخساری ئەو گەنجە نەناسراوەدا و برینداری دەکات**)). (هەورەکانی دانیال، ل٣٥)ئەو میکانیزمەش شێوە و ڕووخساری دەرەکی کەسایەتی لە مرۆڤەوە دەگۆڕێت بۆ گیاندارێکی شووم، بەڵام بەشێکی جەستەکەی وەکو خۆی دەمێنێتەوە، واتە نووسەر نایەت تەواوی کارەکتەر بگۆڕێت، بەڵکو گۆڕانکارییەکی بەشەکی تێدا دێنێتەکایەوە و ئەمەش وێنەیەکی سەیر و ناوازەیە، کە کونەپەپوویەک سەری ئادەمیزادی هەبێت، بەڵام ئەمە بۆ هێشتنەوە باوەڕبوونی خوێنەر ئەنجام دەدرێت، تا بەیەکجاری گومان نەکات شتەکە بە تەواوەتی هیچ و ناماقووڵە، بۆیە هێشتنەوەی دیمەنێکی جەستەی کارەکتەری مرۆیی بە جەستەی ئەو باڵندە بۆ ئەو مەبەستە ئەنجام دراوە، چونکە وەکو دەوترێت دڵەڕاوکێی خوێنەر مەرجی سەرەکی فانتازیایە. (وداد مكاوي حمود ، ٢٠١٢، ص٣٦٨-٣٦٩).

ئەنجام:

لە کرۆکی ئەوانەی دەربارەی فانتازیای کەسایەتی و بەفانتازیاکردنی کارەکتەر لە ڕۆمانەکانی بەختیار عەلیدا باسکران، دەتوانین نویشکی بابەتەکە لە چەند خاڵێکدا بخەینەڕوو:

١. ڕۆماننووس توانیویەتی کەسایەتییەکانی لەنێوان واقیع و ناواقیعدا دابنێت و ئاسۆیەکی ڕاڕایی بۆ خوێنەر دروست بکات، ئەمەش مەرجی سەرەکی بەدیهێنانی فانتازیایە.

٢. بەختیار سوودی لە سەرچاوە کلتوری و مەعریفی و زانستی و مێژوویی و دەروونی و ئاینییەکان وەرگرتووە لەپێناو بەفانتازیاکردنی کەسایەتییەکانی.

٣. لەڕێگەی بەفانتازیاکردنی کەسایەتییەکانەوە نووسەر کەشێکی سەرسوڕهێنەرانەی دروستکردووە و بەو هۆیەشەوە هەوڵی زیاترکردنی چێژی خوێنەری داوە.

٤. ڕێگاکانی دروستکردنی کەسایەتی فانتازیی لای بەختیار جۆراوجۆر و هەمەچەشنن، لەوانە لە ڕێگەی(خەون، خەیاڵ، جادوو، وڕێنە، تێکچوونی دەروونی و گۆڕان لە هەستەکان، بیروباوەڕی ئایینی سۆفیگەریانە، مەسخبوون، نەسخبوون) هەوڵی گۆڕینی کەسایەتییە واقیعیەکانی داوە.

٥. بەربڵاوترین جۆری بەفانتازیاکردنی کەسایەتی لە ڕۆمانی جەمشیدخاندا بەرجەستەکراوە، بەرامبەر بەمەش مەرگی تاقانەی دووەم لە نزمترین ئاستدایە.

الملخص

هذه الدراسة الموسومة ب(تغييرالشخصية العادية الى الشخصية العجيبة فى روايات بختيار علي) فهي دراسة وصفية تحليلية حول تبديل و تحويل بنية الشخصية العادية الى الشخصية العجائبية، يتكون البحث من المقدمة و فصلين رئيسيين، يتضمن الفصل الاول(المفهوم و المصطلح العجائبي و لمحة فى تاريخ العجائبيةو انواع العجائبيةو المهمة العجائبية)، وفي الفصل الثانى تطبيقيا لما جاء نظريا في الفصل الاول،و اكتشفنا انواع و طرائق تغيير بنية الشخصية الواقعية الى العجائبية فى روايات (بختيار على).

ABSTRACT

This research is untitled ("Changing the Normal Personality to the Fantastic Personality in Bakhtiar Ali Novels), It is descriptive analytical study on the transformation the structure of the ordinary personality into the fantastic personality, The research consists of the introduction and the two main chapters, which were explained in the first chapter(The concept and the fantasy term, the short introduction to the fantasy history, types of the fantasy, fantasy importance) As for the second chapter, it is more practical. We discovered the types and methods of changing the structure of the real personality to the fantastic character in the five novels of (bachtear ali). Finally, there are the results of the research.

سەرچاوەکان:

بە زمانی کوردی:

١. بەختیار عەلی (٢٠١٠) ، <u>دواهەمین هەناری دونیا</u>، چ٣، چاپخانەی کارۆ، بڵاوکراوەی ئەندێشە، سلێمانی.

٢. بەختیار عەلی (٢٠١٠) ، <u>جەمشیدخانی مامم کە هەمیشە با لەگەڵ خۆیدا دەیبرد</u>، چ١، ئەندێشە، سلێمانی.

٣. بەختیار عەلی (٢٠٠٧)، <u>غەزەلنوس و باخەکانی خەیاڵ</u>، چ١، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی.

٤. بەختیار عەلی (٢٠٠٩) <u>مەرگی تاقانەی دووەم</u>، چ٣، چاپخانەی کارۆ، بڵاوکراوەی ئەندێشە،سلێمانی.

٥. بەختیار عەلی (٢٠١٥)، <u>هەورەکانی دانیال</u>، چ١، ئەندێشە، سلێمانی.

٦. حسین سابیر (٢٠١٢)، <u>ڕەنگدانەوەی ریالیزمی سیحری لە ڕۆمانەکانی کاکەمەم بۆتانی دا</u>،چاپخانەی لەریا،بەریوەبەریتیی چاپ و بلاوکردنەوەی سلیمانی.

٧. ڕووناک سەڵاح (٢٠١٧) <u>فانتازیا لەچیرۆکی نوێی کوردیدا بە نموونەی چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەن و سابیر ڕەشید</u>،دەزگای ئاوێر،هەولێر.

٨. د. محمد ئەمین تاتانی (٢٠١٥)،<u>فانتازیا لە ڕۆمانی غەزەلنووس و باخەکانی خەیاڵدا</u>، گ. زانکۆی کۆیە، ژ٣٥.

٩. د.موحسین ئەحمەد عومەر (٢٠١٢)،<u>فەرهەنگی ئەدەبی</u>،بلاوکراوەی رەخنەی چاودێر، سلێمانی.

١٠. د.هیمداد حوسێن (٢٠١٠)،<u>ڕێبازە ئەدەبییەکان</u>،چ٢،دەزگای موکریانی،هەولێر.

به زمانی عەرەبی و فارسی:

١١. بن دبله جلول (٢٠١٢) تجليات العجائبى فى الخطاب الروائي، رسالة ماجستير، جامعه وهران، الجزائر.

١٢. تزفيتان تودوروف (١٩٩٣)، مدخل الى الأدب العجائبي، ترجمة الصدي بوعلام، ط١ ، شرقيات، القاهرة.

١٣. حسينى مؤخر، سيد محسن (١٣٨٢)، ماهيت شعر در ديدگاه منتقدان اروپا از افلاطون تا دريدا، فصلنامه پژوهشهاى ادبى،شماره ٢.

١٤. د. سناء شعلان (٢٠٠٧) ، السرد العجائبى و الغرائبى،منشورات نادى جسرة للثقافات، قطر.

١٥. د.شعيب الحليفي (٢٠٠٧)، شعرية الرواية الفانتاستيكية، ، ط٢، دار الحرف، مغرب.

١٦. فاطمة الزهراء عطية(٢٠١٥)، العجائبية وتشكلها السردي في الرسالة التوابع و الذوابع لابن شهيد الاندلسي و منامات ركن الدين الوهراني، رسالة دكتورا، جامعه محمد خيضر- بسكرة، جزائر.

١٧. مدحت پور خالقى و مريم جلالى (١٣٨٩)، فانتزى و شيوەهاى فانتزىسازى شاهنامه در ادبيات كودكان و نوجوان، ، مجلەى علمى پژوهشى مطالعات ادبيات كودكان،شماره اول.

١٨. مريم جلالى (١٣٨٨)، شيوەهاى فانتازى در ادبيات كهن، كتاب ماه كودك و نوجوان، ١٣٨٨.

١٩. د. مصطفى موسوى و عاطفه جمالى (١٣٨٨) فانتزى، چيستى و تاريخچه ان در ادبيات ايران و جهان، ،مجله ادب فارسى گروه دانشگاه تهران.

٢٠. نوره ابراهيم العنزي (٢٠١١)، العجائبى فى الرواية العربية، ، رسالة ماجستير، كليه الاداب، جامعة ملك سعود، سعودية.

٢١. وداد مكاوي عبود (٢٠١٢)، عجائبية الرؤيا عند يوسف (ع)، مجله بابل، قسم الانسانية، العدد٢.

٢٢. الياقوت بن سيدهم (٢٠١٥)، العجائبي في الرواية الجزائرية المعاصرة، رواية " نصف وجهي المحروق لـ: عبد القادر شرابة " انموذجا، رساله ماجستير، ، جامعة محمد بوضياف بالمسيلة.

به زمانی ئینگلیزی و فەرەنسی :

23. Aimée Aljamic et d'autres(1995) :Le Petit Larousse , Impremerie casterman , Nouvelle édition , Belgique,
24. Emmanuèle Baumgartner et Philippe Ménard (1996), Dictionnaire étymologique et historique de la langue française, Librairie générale française.
25. Hillman, Judith (2003) Discovering childrcn's literaturc, Third Edition, Merrill, Ohio.
26. Lynch-Brown, C. and Tomlinson, C. M. (2008). Essentials of children's literature. NY: Pearson Education Inc.
27. Oxford English-_English dictionary(1999), penguin books, eleven edition. Chicago.
28. Paul Robert , (1987) Le Petit Robert , Nouvelle edition , Paris.
29. Rabkin, E. (1976). The fantastic in literature. Princeton: Princeton UP.
30. Rosemary, Jackson(1981) - Fantasy- The Literary of subversion, Me thuen London.
31. Timmerman, John, (1990) Other worlds, the Fantasy Genre, Bowling Green University, Ohio.